№ 112 ՇԱԲԱԹ, 26 ՄԱՅԻՍԻ

1912
ՔԱՌԱՍՈՒՆՄԷԿԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՇԱԲԱԹ, 26 ՄԱՅԻՍԻ №112

...ն գինը 10 րուբլի. կէս տարվանը և 7 ամսվանը 6 րուբլի.
Առանձին համարները ԱՄԷՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.
Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը.
Մեր հասցէն՝ Тифлисъ, редакція „Мшакъ" Сергіевская ул., № 5
Tiflis, Rédaction „Mschak"
Խմբագրատան տէլէֆոն № 2—53:

ՄՇԱԿ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 (բացի կիրակի և տօն օրերից).
Ցայտարարութիւն ընդունվում է ամենքլաւով
Ցայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 20 կոպէկ.
Տպարանի տէլէֆոն № 67.

ԱՅՍՕՐ ՏՕՆՎՈՒՄ Է
„ՄՇԱԿԻ“ ՔԱՌԱՍՆԱՄԵԱՅ ՅՕԲԵԼԵԱՆԸ
1872—1912

„ՄՇԱԿԻ“ ՅՕԲԵԼԵԱՆԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԸ

յայտնում է ի գիտութիւն հայ հասարակութեան, որ շաբաթ, մայիսի 26-ին, Վանքի մայր-եկեղեցում, պատարագից յետոյ, «Մշակի» 40-ամեակի լրման առիթով, նշանակված է

ՀԱՆԴԻՍԱՒՈՐ ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ
Ի ՅԻՇԱՏԱԿ «ՄՇԱԿԻ» ՀԻՄՆԱԴԻՐ
ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆՈՒ

և բոլոր հանգուցեալ աշխատակիցների, այն է՝ Արծրունի Անդրէաս, Ամերիկեան Միհրդատ, Արփիարեան Արփիար, Աղայեան Ղազարոս, Ատովմեան Թաղէոս, Արարատեան Ալէքսանդր, Առստամեան Մարգար (բժշկապետ), Աթաբէկեան Ներսէս, Արամեան Միսաք (բժշկապետ), տ. Աղամալեան Մարիամ, Բէկնազարեան Սարգիս քահանայ, Բահաթրեան Առաքել, Բահաթրեան Գաբրիէլ, Դէմիրճօղլեան Խորէն քահանայ, Եաղուբեան Գասպար, Եաղուբեան Կարապետ, Թաւաքալեան Բագրատ վարդապետ, Իզմայլեան Պօղոս, Խօջայեան Ղեւոնդ վարդապետ, Խալաթեան Գրիգոր, պրօֆեսօր, Հախումեան Սիմէօն, Ծատուրեան Արշակ, տ. Մատակեան Գայիանէ, Մառանկօզեան, Մելիք-Փաշայեան Ալէքսանդր, Մելիք-Փարսադանեան Շահրիար (բժշկապետ), Միքայէլեան Քրիստափոր, Նալբանդեան Վահան, Շահազիզ Սմբատ, Շահվերդեան Բարսեղ, Շիշմանեան Ղեւոնդ եպիսկոպոս (Գիրուկ), Պատկանեան Ռափայէլ, Պօշեան Պերճ, Պալեան Գրիգոր, Պալասանեան Ստեփան, Ջալալեան Ռուբէն, Սեդրակեան Արիստակէս եպիսկոպոս, Սունդուկեան Գաբրիէլ, Ստեփանէ Խորէն եպիսկոպոս, Սաղաթելեան Միքայէլ, Տէր-Ստեփանեան Ստեփան քահանայ, Տէր-Բարսեղեան Բարսեղ քահանայ, Տէր-Օհանեան Մուշեղ, Տէր-Մարկոսեան Նատալիա, Րաֆֆի, Փան-Դրիկէն և այլոց։

Հոգեհանգստի սկիզբն է ցերեկվայ ժամը 12-ին։

1872=ՔԱՌԱՍՆԱՄԵԱԿ=1912

„ՄՇԱԿԻ“
ՅՕԲԵԼԵԱՆԱԿԱՆ ՏՕՆԱԽՄԲՈՒԹԵԱՆ ՀԱՆԴԷՍԸ

ԿԸ ԿԱՏԱՐՎԻ ՇԱԲԱԹ, ՄԱՅԻՍԻ 26-ԻՆ, 1912 Թ.
ԹԻՖԼԻՍԻ ԱՐՔՈՒՆԱԿԱՆ ԹԱՏՐՈՆՈՒՄ
ՀԵՏԵՒԵԱԼ ԾՐԱԳՐՈՎ.—

I. ՀԱՄԵՐԳ Բարեհամ մասնակցութեամբ տ. տ. Ն. Գրիգորեանի, Ղոլու Կէսաէրի, օր. Ն. Ի. Սպէնդիարեանի, Ա. Արմէնեանի, ջութակահար Գ. Վրոյրի, Կօպէլնիցկիի եւ այլոց:

Կառավարիչ երաժշտական մասի՝ տ. Ի. Սպէնդիարեան

II. ԱՊՈԹԷՕԶ Ղեկավարութեամբ Գ. Բաշինջաղեանի: «ՄՇԱԿԻ» ՀԱՆԳՈՒՑԵԱԼ ԳՈՐԾԻՉՆԵՐԻՑ՝ Գր. Արծրունի, Ա. Արծրունի, Րաֆֆի, Ռ. Պատկանեան, Մ. Ամերիկեան, Արփիար (Հայկակ), Գ. Սունդուկեան, Գ. Միրզոյեան, Ս. Պալասանեան, Գ. Եաղուբեան եւ Պ. Իզմայիլեան եւ ԱՅԺՄԵԱՆ ԳՈՐԾԻՉՆԵՐԻՑ:

III. ՅՕԲԵԼԵԱՆԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ Ընթերցումն շնորհաւորական օրհնագիրների, ուղերձների, հեռագիրների, շնորհաւորական ողջոյններ պատգամաւորութիւնների, ներկայացուցիչների եւ այլն:

Սկիզբն է երեկոյեան ժամը 8½-ին:

ՏՈՄՍԱԿՆԵՐԻ ԳԻՆԸ նուազեցրած, զրամատիկան:

ՏՈՄՍԱԿՆԵՐԸ ՎԱՂՕՐՕՔ ԿԱՐԵԼԻ Է ՍՏԱՆԱԼ
1) Եփրեմ Ծատուրեանի մագազինում, Դվորցովայա փողոց:
2) «Պրոգրէս» խանութում, Գոլովինսկի պր., Թիֆլիսի ժողովարանի կողքին:
3) Թատրոնի կասսայում:

Բոլոր այն հասարակական, կուլտուրական եւ լուսաւորական հաստատութիւններն ու ընկերութիւնները, որոնք որոշել են կամ մտադիր են ողջունել „Մշակի“ յօբելեանը, խնդրվում են բարեհաճել յայտնել իրանց ներկայացուցիչների եւ պատգամաւորների թիւը, անունը եւ հասցէն մինչեւ ամսի 25-ը, ուրբաթ, երեկոյեան ժամը 7-ը Յօբելեանական Բիւրօյին („Մշակի“ գրասենեակ), որպէս զի կարելի լինի վաղօրօք ուղարկել նրանց յատկացվելիք տեղերի տոմսակները: Նոյնպէս բացի ողջունել ցանկացողները կամ ուղերձ կարդացողները խնդրվում են յայտնել այդ մասին Բիւրօյին մինչեւ նոյն ժամը:

ՅՕԲԵԼԵԱՆԱԿԱՆ ԲԻՒՐՕ

ՔԱՌԱՍՆԱՄԵԱԿ „ՄՇԱԿԻ“

Լոյս տեսաւ ՔԱՌԱՍՆԱՄԵԱԿ «ՄՇԱԿԻ»—«ՏԱՐԱՋԻ» փառահեղ ԱԼՄԱՆԱԽԸ։
ԳԻՆԸ 3 Ր., ՎԵԼԵՆՕՎԻ ԹՂԹԻ վրա 10 ր.։

Այսօր, յօբելեանի տօնախմբութեան ամբողջ օրը, մայիսի 26-ին, Թիֆլիսում «ՄՇԱԿԻ» բաժանորդների համար 1 ր. 50 կ.։ Մայիսի 27-ից անխտիր ամենքի համար 3 ր.։ Վերաղիր վճարով պատուէրները մնում են անկատար։

Դիմել՝ ТИФЛИСЪ, БЮРО ПЕЧАТИ, Головинскій пр., 41. 26. 1—1

ՎՐԱՑ ԱԶՆՈՒԱԿԱՆՆԵՐԻ ԹԱՏՐՈՆ

Կիրակի, մայիսի 27-ին

Դերասան Գ. ՄԻՐԱՂԵԱՆԸ հայ դերասանների մասնակցութեամբ ի պատիւ „ՄՇԱԿ“ լրագրի եւ Գ. ՍՈՒՆԴՈՒԿԵԱՆԻ «ՊԷՊՕ» կոմեդիայի 40-ԱՄԵԱԿՆԵՐԻ կը կազմակերպէ հանդիսաւոր ներկայացում հետեւեալ ծրագրով՝

I

Երկու խօսք Գր. Արծրունու եւ Գ. Սունդուկեանի մասին
Կը խօսի Գ. Մ.

II

ՊԷՊՕ

Կոմէդիա 3 գործ. հեղ. Գ. Սունդուկեանի

Գլխաւոր դերակատարներն են՝ Էփէմեա՝ տ. Դուրեան-Արմէնեան, Շուշան՝ տ. Վարդուհի, Պէպօ՝ Գ. Միրաղեան, Գիքօ՝ Գ. Տէր-Դաւթեան, Զիմզիմօվ՝ Ց. Տէր-Գրիգորեան, Կակուլի՝ Ա. Մամիկոնեան։

III

ԱՊՈԹԷՕԶ
„ՊԷՊՕՅԻ ԱՐՁԱՆԸ“

Սկիզբն է ժամը 9-ին ✦ Տեղերի գները սովորական են։
Րէժիսեօր-կարգադրիչ՝ Գ. Միրաղեան

Տոմսակները վաղօրօք կարելի է ստանալ Գ. Միրաղեանից, «Մշակի» խմբագրատանը, ժամը 1-ից մինչև 3-ը, իսկ ներկայացման օրը՝ Թատրոնի կասսայում։
առ. 371. 3—3

ՅՕԳՈՒՏ «ԼՈՅՍ» ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՋՐԻ ԴՊՐՈՑԻ

Այսօր, շաբաթ, մայիսի 26-ին
«ՄՈՒԼԷՆ-ԷԼԵՔՏՐԻԿ» ԱՑԳՈՒՄ, նախկին «ՄԻՄՕԶԱ», Միքայէլեան փ., № 147.
տեղի կունենայ

ԶԲՕՍԱՆՔ

հետեւեալ ծրագրով.—Մանկական երգեր և ոտանաւորներ, պրօժէկտօր, ամերիկական վաճառք, զինւորական և ասիական երաժշտութիւն, պտի-ժվօ, ծաղիկներ, բուֆէտ և վերջը

ՊԱՐԵՐ

Սկիզբն է երեկոյեան ժամը 4-ին։ Մուտքը՝ մեծերին 25 կ., իսկ երեխաներին և ուսանողներին 15 կոպ.։ 333. 1—1

Գ. ԲԱՇԻՆՋԱՂԵԱՆԻ
ՆԿԱՐՆԵՐԻ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍԸ

ԲԱՑ Է

Թիֆլիսի Ժողովարանի դահլիճում (Գոլով. պր.) առաւ. ժամը 10-ից մինչև երեկ. ժ. 6-ը։
(ա. օ.) առ. 378. 5—2

ԼՈՒՍԱՆԿԱՐԻՉ ՏԷՐ-ՂԵՒՈՆԴԵԱՆԻ

մօտ պատրաստ է և վաճառվում է

„ՄՇԱԿԻ“ ԱՇԽԱՏԱԿԻՑՆԵՐԻ
ՅՕԲԵԼԵԱՆԱԿԱՆ ՆԿԱՐԸ

99 հոգուց բաղկացած, 40×50 սանտիմ մեծութեան

ԳԻՆՆ Է 3 ՌՈՒԲԼԻ

Օտար քաղաքներից պահանջողները վճարում են նաև ճանապարհածախք։
Դիմել՝ Тифлисъ, Николаевскій мостъ. Фотографія ТЕРЪ-ГЕВОНДЯНА.
(չ.ու.կ.) առ. 366. 0—2

ԹԻՖԼԻՍԻ ԳՐԱՍԵՆԵԱԿ
ԽՑԱՆԻ ՄԱՆՈՒՖԱԿՏՈՒՐԱՅԻ ԱԿՑ. ԸՆԿ.
ՎԻԿԱՆԴԷՐ ԵՒ ԼԱՐՍՕՆ

Գոլովինսկի պր. № 9. Տէլէֆոն № 490.

ԼԻԲԱՎԵԱՆ ԼԻՆՕԼԷՈՒՄ—
ԱՄԵՆԱԼԱՒ ԾԱԾԿՈՑ ՅԱՏԱԿՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ:
ԿԼԷԵՕՆԿԱ սեղանների համար
ԽՑԱՆՆԵՐ
ԿԱՊՍՒԻԼՆԵՐ

(կ.) առ. 340. 4—3

ԱՐՔՈՒՆԱԿԱՆ ԹԱՏՐՈՆ

Երկուշաբթի, մայիսի 28-ին
կը կայանայ միայն ՄԷԿ

ՀԱՄԵՐԳ

կոմպոզիտոր Վ. Գ. ԶԱՎԱԴՍԿԻԻ

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ ՑԱՅՏՆԻ ԿԱՊԷԼԼԱՅԻ

Կը կատարվեն խմբական երգեր Չայկովսկիից, Րիմսկի-Կորսակովից, Րուբինշտէյնից, Գունօյից, Գրէչանինօվից, Արաից, Չէսնօկօվից և այլ կոմպոզիտորներից։

Խումբը բաղկացած է 40 հոգուց։

Մանրամասնութիւնները աֆիշաներում։ Սկիզբը երեկ. ժ. 8½-ին։ Տոմսակները վաճառվում են Թատրոնի կասսայում։
(կ.) առ. 365. 2—2

По умѣреннымъ цѣнамъ
Новѣйшихъ изящныхъ рисунковъ
ПОЛНОМѢРНЫЕ

ОБОИ

ФАБР. СКЛАДЪ
МАНГИКІАНА
ПУШКИНСКАЯ № 7.

291. 50—8 (կ. կ.)

„ՄՇԱԿԻ“ ՅՈԲԵԼԵԱՆԱԿԱՆ ԲԻՒՐՕՆ

սրանով յայտարարում է ի գիտութիւն, որ ի պատիւ «Մշակի» խմբագրութեան տրվելիք

ԲԱՆԿԷՏԸ

տեղի է ունենալու վաղը, կիրակի, մայիսի 27-ին, ԱՐՏԻՍՏԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԱՄԱՌԱՅԻՆ ՇԻՆՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ։

(Միխայլօվսկի պր., Վէտցել հիւրանոցի մօտ)

Բանկէտին մասնակցել ցանկացողները հրաւիրվում են ստորագրվել վաղօրօք «Մշակի» գրասենեակում—շաբաթ՝ առաւօտեան ժամը 9-ից մինչև 11-ը և ժ. 1-ից մինչև 3-ը, կիրակի՝ ժամը 10-ից մինչև ժամը 12-ը։

ՅՈԲԵԼԵԱՐ «ՄՇԱԿԸ»

Այսօր, սիրելի «Մշակ», քո յոբելեանն է։

Այսօր դու ներկայանում ես հասարակութեան առաջ ոչ միայն իբրև գաղափարական հոյակապ նախաձեռնութիւն, այլ և իբրև գաղափարական քարոզների իրական գործադրութիւն։

Այսօր դու հանդիսանում ես իբրև հրապարակական մարմնացումն 40-ամեայ մեր առաջադիմական խոհերի և մտածմունքների, մեր կուլտուրական ձգտումների և մեր հասարակական զգացմունքների։

Քո ծրագիրը, որ նուիրված էր ժողովրդական կեանքի բարեշինութեան, անխախտ մնալով իր հիմնական մասերում, ժամանակի ընթացքում ճոխացաւ, հարստացաւ և իր մէջ ընդունելով մեր ժողովրդի բարօրութեան վերաբերեալ բոլոր խնդիրները՝ ներկայանում է մեր օրերում իբրև մի համակարգ ամբողջութիւն, որը շատ արդիւնքներ է առաջացրել գործնական կեանքում և դեռ մեծ դեր ունի կատարելու մեր իրականութեան մէջ։

Քո ներկայ յոբելեանը մեզ համար, քո հիմնական գաղափարներին նուիրվածներիս և մշտական գործող-աշխատողներիս համար թանգ է, իբրև մի նոր առիթ յիշեցնելու հասարակութեանը այն մտաւոր և բարոյական վեհագոյն գանձի մասին, որը դու ասպարէզ էիր բերում հարստացնելու և բարգաւաճ դարձնելու մեր ժողովրդական կեանքը հոգեկան մխիթարութիւններով և տնտեսական արգասաւորութեամբ։

Շատ օրեր անցան, շատ ջանքեր թափվեցին, շատ ժպիտներ և արտասուքներ յաջորդեցին միմեանց, շատ տրամադրութիւններ հանդես եկան, և՝ իբրև անխորտակելի ժայռ՝ կանգուն և անխախտ մնաց ժողովրդասիրական և գաղափարական այն գործը, որը քո միջոցով հաղորդվում էր մեր ժողովրդին։

Քառասուն տարվայ ընթացքում չը պակասեցին քո քարոզած սկզբունքների պաշտպանները մեր երկրից, և դու յենված անձնուէր գործողների վրա՝ այսօր փայլում ես մեր առաջ ազնիւ, լուսաճաճանչ գաղափարական գեղեցկութեամբ, ոգևորելով նորանոր ժողովրդական տարրեր՝ ստուարացնելու գործողների թիւը և կազմելու մի գօտեպինդ մեծ կուլտուրական զինուորութիւն, անխորտակելի իր բարոյական ույժով և զօրաւոր իր շինարար ոգու կորովի աւիւնով։

Ողջոյն քեզ, թանգագին գաղափարական յոբելեար, ողջոյն քեզ նոր աշխատանքի, նոր առաջխաղացութեան համար։

Ողջոյն քեզ քո աշխատաւորների, քեզ նուիրվածների կողմից։

Ա. Քալանթար

ԳՆԱՀԱՏՈՒԹԵԱՆ ՕՐԸ

Քառասուն տարի անցաւ այն օրից, երբ ես, 18-ամեայ պատանի, առաջին անգամ ոտքս դրի «Մշակի» մէջ, և դրի դողդողալով, վարանելով, չիմանալով ինչ վիճակ է սպասում իմ պատանեկական գրչի առաջին փորձին։

Կարող էի երևակայել ես, թէ 40 տարուց յետոյ հայ ժողովուրդը ինձ ես կը կանչէ «Մշակի» ղեկավարների շարքում հաշիւ և համար տալու 40-ամեայ գործունէութեան մասին։ Կարող էի երևակայել ես, թէ փրկչական 1912 թ. ամբողջ հայ ժողովուրդը, երկրագնդիս զանազան ծայրերում—և Ռուսաստանում, և Թիւրքիայում, և Պարսկաստանում, և Եգիպտոսում, և Հնդկաստանում, և Եւրոպայում, և Ամերիկայում—ոտքի կը կանգնէ, կը բարձրացնէ իր ձայնը, իր հզօր հեղինակաւոր ձայնը, որպիսին լինում է միշտ ժողովրդական անկեղծ ձայնը, և կը գայ ասելու՝ «մշակն արժանի է իր վարձին»։

Հայութեան ամենամեծ մշակը, «Մըշակ» լրագրի անմահ հիմնադիր Գրիգոր Արծրունին, վստահ էր, և իջաւ գերեզման այն անսասան, անխախտ համոզմունքով, թէ իր հիմնած փառաւոր գործը, հայ մտքի, հայ բարոյականի մշակման գործը առաջ տանողներ և զարգացնողներ անպակաս կը լինեն։ Անպակաս կը լինեն նրա համար, որ նրա քարոզած, սերմանած մտքերը [illegible] յաւիտենական ճշմարտութիւններ էին, թէ գիտութեան, լոյսի, քաղաքակրթութեան վրա հիմնված գաղափարներ, առանց որոնց անկարելի էր, որ հայ ժողովուրդը առաջադիմէր։

Եւ Արծրունու գործը շարունակողներ եղան։ Շարունակողներ եղան յամառութեամբ, տոկունութեամբ։ Եթէ մենք՝ «Մշակի» ներկայ ղեկավարներս չը լինէինք, կը լինէին ուրիշները, որոնք կը շարունակէին Գր. Արծրունու գործը, որովհետև նրա գործը մեռնող, անհետացող գործ չէ. Նրա գործը կենսական է հայ ժողովրդի համար, աւելին կասեմ՝ առանց նրա գործի հայ ժողովուրդը կը մահանայ։

Իսկ ինչ է եղել և է Գր. Արծրունու գործը։ Ընդվզումն, ըմբոստացումն ամէն մի անիրաւութեան, անարդարութեան դէմ. կռիւ, անհեղ պայքար վատ, խաւար, չար մտքերի դէմ. կռիւ բարոյական, մտաւոր և հոգևոր ապականութեան դէմ. կռիւ զեղծումների, հարստահարիչների, կեղեքիչների դէմ. անխնայ կռիւ ժողովրդի անունը, ժողովրդի իրաւունքը շահագործողների դէմ։

Եւ «Մշակը», շարունակելով Արծրունու մահից յետոյ նրա գործը, շարունակեց նրա յայտարարած ահաւոր կռիւը։ «Մշակը» չը խնայեց այդ կռւի մէջ և իւրայիններից նրանց, որոնք թուլանալով մեղկօրէն կամ շահադիտօրէն, դրդված անձնական ստոր շահերից, սկսեցին դաւաճանել սուրբ գործին։

Եւ ահա այսօր, Գր. Արծրունու մահից 20 տարի յետոյ, մեզ, նրա գործը շարունակողներիս, հայ ժողովուրդը, ի դէմս իր բոլոր խաւերի և դասակարգերի, կանչում է ահեղ դատարանի առաջ։ Մենք չը գիտենք ինչ կը լինի այդ դատաստանը, ինչ կասի մեզ ժողովրդական ռեֆերէնդումը։ Բայց ես համարձակ կարող եմ ասել, որ մենք, «Մշակի» ղեկավարներս, գործեցինք մեր ներքին և խորին համոզմամբ, անսալով մեր խղճմտանքի ներքին ձայնին, առանց տատանվելու, առանց ահաբեկվելու, որովհետև ահաբեկման սպառնալիքներն ևս անպակաս էին։ Մեզ հայհոյեցին, բամբասեցին, զրպարտեցին, բայց ոչ հայհոյանքները, ոչ զրպարտութիւնները, ոչ սպառնալիքները մի բոպէ անգամ յետ չը կասեցրին մեզ կատարելու մեր բարոյական սեպուհ պարտականութիւնը։

Եւ նոյն եռանդով, նոյն թափով, նոյն աւիւնով մենք առաջ պէտք է տանենք «Մշակի» գործը, առանց յուսահատվելու, որովհետև զգում ենք, զգում ենք բնազդօրէն, որ ժողովրդի ահեղ դատաստանը մեզ իրաւունք է տալու։

Սպասում ենք այդ դատավճռին խիղճը մաքուր մարդի ամբողջ հանդարտութեամբ և պարզութեամբ։

Հ. Առաքելեան

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

24 մայիսի

Պետերբուրգ.—Կովկասի Փոխարքայի և նրա անձնափոխանորդ Նիկոլսկիի ներկայութեամբ քննվեց Թիֆլիսում բարձր կրթական հաստատութիւն բանալու հարցը։ Հարցի վերջնական վճիռը յետաձգվեց։

Բերլին. — «Կեօլնիշէ-Ցայտունգ» և «Նորդ-Դայտշէ-Ալգեմ. Ցայտունգը» և «Բերլինէր-Տագեբլատը» ամենաջերմ խօսքերով ողջունում են բուլղարական թագաւորական զոյգին։

Ցէտինիէ. — Թագաւորը Վիէննա կը հասնէ մայիսի 26-ին առաւօտը։

Բրիւսէլ.—Երեկոյեան տեղի ունեցաւ ընդհարում ցուցարարների և ժանդարմների միջև։ Վերջինները քարերի դէմ պատասխանեցին համազարկով. կան մի քանի վիրաւորվածներ։

Կանէա.—Աթէնքից վերադարձան 15 կրետացի պատգամաւորներ։

Պարիզ.—«Ժուրնալ-դէ-Դէբայի» տեղեկութիւնների համաձայն՝ Պուանկարէն Պետերբուրգ կը մեկնէ անմիջապէս պարլամենտը փակվելուց յետոյ յուլիսի սկզբին։

Փէզ.—Ռէնիօն դիմեց Տանժեր, որտեղից կանցնէ Ֆրանսիա. սուլթանը գնում է Ռաբատ։

Օվիէտօ.—Գործադուլը ընթանում է հանգիստ։ Հանքային բանւորների միութիւնը յայտարարեց ընդհանուր գործադուլ Աստուրիյի աւազանում։

Շանխայ.—Խունանի զօրքերի երկու զօրամաս ընդհարվեցին միմեանց հետ։ Կան սպանվածներ և վիրաւորվածներ։

Հավաննա.—Պարլամենտը լիազօրութիւն տուեց նախագահ Գոմեցին դադարեցնել սահմանադրական երաշխաւորութիւնները Օրիէնտէ գաւառում։

Տօկիօ.—«Սուրգումարու» շոգենաւից մարդկանց իջեցնելու ժամանակ շրջվեց նաւակներից մինը։ Խեղդվեցին 22 մարդ։

Վաշինգտօն.—Տաֆտը խորհրդակցեց արտաքին գործերի ստատս սեկրէտարի հետ. վճռվեց անյապաղ 4 ռազմանաւ ուղարկել Կուբա։

ԹԻՒՐՔԻԱՅԻ ՇՈՒՐՋԸ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

24 մայիսի

Կ. Պոլիս.—Պատգամաւորների պալատ։ Ներքին գործերի մինիստրը, պատասխանելով հարցերին, պատմական ակնարկ ձգեց ալբանական շարժման վրա։ Մինիստրի կարծիքով ապստամբութիւնը արգասիք է նոր հարկեր մտցնելու չարամիտ լուրերից, որոնց հետևանքում եղաւ յարձակում վարչական հաստատութիւնների համար շէնքեր կառուցանող բանւորների վրա և ընդհարում զօրքերի հետ Իշտիբում և Դիակօվօյում։ Մինիստրը լաւատես է ապստամբութեան վախճանի նկատմամբ։ Կառավարութիւնը մեծ ույժեր է կենտրոնացրել Ալբանիայում, սակայն ցանկանալով ազդել ազգաբնակութեան վրա խաղաղ միջոցներով. կը դիմէ զօրքերի օգնութեան սոսկ ծայրայեղ դէպքում։ Ապստամբների շարժումը դէպի Իփէկ վտանգաւոր է, որովհետև զօրքերը պաշտպանում են դէպի քաղաք տանող ճանապարհները։ Պալատը մինիստրի բացատրութիւնները ընդունեց բաւարար։

Սալոնիկ.—Պաշտօնական տեղեկութիւնների համաձայն ընդհարում է տեղի ունեցել զօրքերի և ապստամբների միջև Իփէկի մօտերը։ Երկարատև կռւից յետոյ ալբանները դիմեցին փախուստի։

Լոնդոն. — Համայնքների պալատ։ Գրէյը, պատասխանելով Բաղդադի երկաթուղու հարցին, յայտնեց, որ դեռևս վերջնական վճիռ չէ կայացված Բաղդադի այն կողմի գծի հարցի վերաբերութեամբ։ Բանակցութիւններ են վարվում Մեծ-Բրիտանիայի և Թիւրքիայի միջև։

Ուսկիւբ. — Թիւրքերը յետ մղեցին ալբանների յարձակումը Իփէկի վրա, Դիակօվօյից ուղարկված են երկու գունդ։

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻ ՇՈՒՐՋԸ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

24 մայիսի

Թէհրան.—Ստացված տեղեկութիւնների համաձայն Խարսինը, ուր ամրացել էին Քիրմանշահից փախած ապստամբների մնացորդները, կարճատև պաշարումից յետոյ անձնատուր է եղել կառավարական զօրամասերին։ Սալար-ուդ-Դովլէն Մօջէլալ-ուլ-Սանթանէի հետ գտնվում է Թիւրքաց սահմանի մօտ։

Թաւրիզ. — Շրջակայքի բնակիչները դարձեալ Սերաբ են ժողովվում։ Նահանգապետը և բնակիչները դիմեցին Շուջա-ուդ-Դովլէին խնդրելով ուղարկել օգնութիւն և փամփուշտ, որ Սեբաբում չը կայ։ Շուջան կարգադրեց ուղարկել 100 ձիաւոր Ղարադաղից։ Թաւրիզի վաճառականները երկիւղ են կրում, որ եթէ շահսէվանները գրաւեն Սէրաբը, Արդաբիլ-Թաւրիզ առևտրական ճանապարհը կը փակվի։

Արաքսի գաւառից վաճառականները հեռագիր ստացան, որ Թէհրանի և Համադանի ճանապարհները փակվել են։

Պարսիկ իշխանութիւնները Արդաբիլից իրազեկ եղան, որ մայիսի 22-ին գիշերը ռուսաց զօրամասը՝ գեներալ Ֆիդարովի հրամանատարութեամբ՝ շտապով շարժվեց շահսէվանների դէմ։ Մեր կողմից սպանվեցին 8 մարդ և մի քանի ձի։ Շահսէվանների կորուստները յայտնի չեն։

Արդաբիլի մօտերը տեղի ունեցած կռիւների մէջ շահսէվանները յամառութեամբ պաշտպանվում էին և ժամանակ առ ժամանակ գրոհ էին տալիս խմբերով ռուսական մասերի վրա։ Շնորհիւ մեր զինւորների քաջութեան հակառակորդը յետ մղվեց իր լեռնային դիրքերից։ Ցերեկվայ ժամը $3^1/_2$-ին շահսէվանները ցրվեցին փախուստի՝ դիմելով մասամբ դէպի Մէշկին, մասամբ դէպի Սավօլան։ Մեր կորուստներն են՝ 10 սպանված և 18 վիրաւոր. շահսէվանների կորուստներն են աւելի քան 100։ Ճշգրիտ տեղեկութիւնների համաձայն ասկէրների խումբը և արտիլլերիան հեռացել են Սուլդուզից։ Նրանց տեղ գնացել են նոր զօրամասեր վեց մեծ թնդանօթով։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

«ՄՇԱԿԻ» ՔԱՌԱՍՆԱՄԵԱԿԻՆ

«Մշակ» լրագրի 40-ամեայ անընդհատ լրագրական աշխատութիւնը, անկասկած, մեծ դէպք է հանդիսանում հայ ժողովրդի կեանքի մէջ։ Այսօրվայ օրը կը մնայ կուլտուրական տօնի պատմական օր։ Միտքն ակամայ փոխադրվում է 40 տարի առաջ, երբ անմոռաց Գր. Արծրունին ինտելիգենտ բարեկամների մի փոքրիկ խմբով ստեղծեց իր «Մշակը»։ Այդ մի ժամանակ էր, երբ Ռուսաստանը նոր էր արթնացել ճորտութեան ծանր մղձաւանջից, իսկ բազմաչարչար հայ ժողովուրդը, ճնշված բազմադարեան աբեղնազանդ պատմութեամբ, պատրաստվում էր դիտել, թէ ինչպէս Ռուսաստանում ծագում է և ամրանում ազատ քաղաքացու ոգին։

Հայկական գրականութիւնը ապրում էր եկեղեցու սպասաւորների և փակված ընտանիքի աւանդութիւններին ունկնդրի դերում, ընտանիքի, որի մէջ կինը անխօս ստրկուհի էր, իսկ աւագը տան մէջ՝ ամբողջ «օջախի» հրամանատարը։

Հայոց հասարակական մտքի այդ էպօխայում «Մշակը» նպատակ դրեց իրան ազատել իր ժողովրդի ստրկութեամբ կաշկանդված ոգին, ազատել նրան հոգևորականութեան մաշված աւանդութիւնների, ընտանիքի անսահման բռնակալութեան ճնշումից, զարգացնել աշխարհիկ գրականութիւնը, տարածել լուսաւորութիւնը ժողովրդի մէջ, բարձրացնել մտաւորապէս և բարոյապէս հայ կնոջ և դարձնել նրան ընտանիքի հեղինակաւոր լուսաւորիչ, ուշադրութիւն դարձնել գիւղի կուլտուրական-տնտեսական հարցերի և հողագործի կրթական կարիքների վրա, իբրև հայոց ազգային կեանքի հիմքի վրա։

Այն ժուրնալիստը, որ առանձնապէս նըպատակ է դրել իրան հակառակ գնալ նահապետական կեանքի հիմունքներին, չէր կարող իր յոյսը այն ժամանակներում դնել հասարակական լայն խաւերի աջակցութեան վրա։ Նա պէտք է գործի մէջ դնէր իր ամբողջ հոգին, անպչառ ու յամառ աշխատանք և նիւթական միջոցներ, որպիսիք նա շատ անգամ ձեռք էր բերում ծանր, խոշոր զոհողութիւնների գնով։

Նիւթական կարիքի ճնշման տակ մեր այն ժամանակվայ տեղական լրագրի խմբագիրը (հայ կամ վրացի լրագրի) պէտք է լինէր և հրապարակախօս, և՛ գրող զանազան մասնագիտութիւններից, պէտք է լինէր և՛ սրբագրիչ, և՛ գրաշարապետ և նոյնիսկ կոնտորշչիկ... Մի խօսքով, ծանր, բազմազան, պատասխանատու աշխատանք շատ կար, և ժամանակակից հասարակութիւնը շատ քիչ էր աջակցում գրչի աշխատաւորներին թէ բարոյապէս և թէ նիւթապէս։

Ժողովրդական գաղափարների մարտիկները հայ ժողովրդի կեանքի այդ էպօխայում շրջապատված էին պահպանողական բուրժուազիայով, որին միանգամայն օտար էին դեմօկրատիական գաղափարները, իսկ տգէտ, անգրագէտ ժողովուրդը անկարող էր ձեռք մեկնել այդ պատուաբեր վրայից իր գաղափարական ընկերներին։

Եւ հէնց որ անհատի էմանսիպացիայի գաղափարը սկսում է իրականանալ, աստիճանաբար առաջ է գալիս մի պայքար հասարակական լաւագոյն պայմանների ստեղծման համար, և «Մշակը» իր գոյութեան երկրորդ շրջանում ընդհանուրից անցնում է աւելի կոնկրետ, բէչալ հարցերին և մըտնում է պրօպագանդայի մէջ՝ գործնականապէս լուծելու այդ հարցերը հասարակական կազմակերպութիւնների միացեալ ոյժերով։

Չը խօսելով «Մշակի» գործունէութեան ուրիշ շատ կողմերի մասին, ես կուզենայի ընդգծել այն գլխաւոր հարցերը,—որոնց առաջացրել ու բազմակողմանի կերպով մշակել է այդ լրագիրը մանաւանդ վերջին երկու տասնեակ տարիներում,—որոնք կապված են եղել ամենասերտ կերպով հայ գիւղական կեանքի և նրա աշխատաւոր հողագործի հետ։

Մեր հարևանները երկար ժամանակ մեզ վրա նայել են որպէս մի ազգի, որ գիտէ միայն վաճառականներ ու վաշխառուներ մատակարարել։ Մինչդեռ հայերի 85 տոկոսը կազմում են հողագործները, որոնք իրանց երկրագործական բարձր տեխնիկայով տարբերվում են շրջապատող կովկասեան մուսուլման տարրից, էլ չեմ ասում Պարսկաստանի և Թիւրքիայի վերաբերմամբ։

Եւ ահա «Մշակը» շատ լայն կերպով է դնում հայ գիւղացիութեան ուսումնասիրութեան և գիւղատնտեսութեան կարիքների հարցը։

Գրիգոր Արծրունու մահից յետոյ այդ հարցի ղեկավարութիւնը անցաւ Ալ. Քալանթարին, յայտնի գիւղատնտես՝ լայն կըրթութեան տէր, և «Մշակը» գիւղատնտեսական խնդիրների մշակման նկատմամբ դրվեց նպաստաւոր պայմանների մէջ։ Շատ սակաւ դէպքում կարող է մի օրաթերթ լուսաբանել այդ խնդիրները, օգտվելով գիտութեան և գործնականութեան տուեալներով, ինչպէս այդ արել է «Մշակը»։

Հայ ինտելիգենտ հասարակութիւնը, որը ընդհանրապէս իր շահերը կենտրոնացնում է քաղաքային կեանքի հարցերի շուրջը, աստիճանաբար ծանօթանում է հայ գիւղացիութեան կարիքների հետ, մի տարր, որը իրաւամբ հանդիսանում է հայ ազգային կեանքի հիմունքը։

«Մշակը» ջերմ կերպով սկսեց պաշտպանել հայ գիւղերում կեանքի տանելի պայմաններ ստեղծելու հարցը, որպէսզի դըրանով յետ կանգնեցնի ժողովրդին գաղթից դէպի Ամերիկա և ուրիշ հեռաւոր, անծանօթ երկիրներ։ Նա սկսեց ապացուցանել կօլլեկտիվ, համայնական աշխատանքի կարևորութիւնը հայ գիւղերում՝ հարազատ ինտելիգենցիայի աջակցութեամբ։

Այդ գիտումներով «Մշակը» բազմակողմանի կերպով սկսում է մշակել գիւղացիներին հողով ապահովելու խնդիրները և ջերմագին պրօպագանդ մղել ստեղծելու այնպիսի հիմնարկութիւններ, որոնք հնար ունենային նպաստելու գիւղացիների համար հող գնելու գործին։ Դրա հետ միասին սիստեմատիկ կերպով ագիտացիա էր մըղվում հողագործութեան տեխնիկայի բարելաւման համար, ըստ որում լրագիրը իր էջերում զետեղում էր մասնագիտական յօդուածներ, նուիրված հողամշակութեան, կենդանաբուծութեան, այգեգործութեան և պտղաբուծութեան հարցերին։

Հայերէն լեզուով գիւղատնտեսական թերթի բացակայութեան ժամանակ «Մշակը» զգալի չափով կարողացել է ծածկել այդ բացը։

Դրա հետ միասին լրագիրը մեծ ուշադրութիւն է դարձրել տնայնագործութեան և արհեստագիտութեան վրա, արդարացի կերպով ենթադրելով որ հայ գիւղերի տնտեսական կեանքի բնական զարգացումը, մանաւանդ լեռնային մասերում, հնարաւոր է բացառապէս հողագործութեան և արդիւնաբերութեան նորմալ պայմաններում։

Այսպիսով, մօտ կանգնելով մեր գիւղի կարիքներին, քայլ առ քայլ հետևելով իւրաքանչիւր տարվայ բերքի հետևանքներին, «Մշակը» անբերրութեան ճգնաժամային մոմենտներում եռանդուն և ջերմ կերպով հանդէս էր գալիս սոված գիւղացուն պաշտպանելու և հրաւէր էր կարդում հայ հասարակութեան լայն խաւերին՝ նիւթապէս աջակցել վնասված գիւղերին։

Այսպէս էր ծառայում «Մշակը» հայ ժողովրդի կարիքներին իմ շօշափած խնդիրների վերաբերմամբ իր գոյութեան ամբողջ 40 տարվայ ընթացքում։ Ինչպէս այս, այնպէս էլ միւս բոլոր հարցերում այդ լրագիրը երկար ժամանակ, աւելի քան 30 տարվայ ընթացքում միացրել է հայ հասարակութեան առաջադէմ տարրի գրեթէ բոլոր գաղափարական լաւագոյն ներկայացուցիչներին և հանդիսացել նրանց ձգտումների և տրամադրութիւնների արտայայտիչը։ Բայց ահա ներկայ դարի սկզբին, ենթարկվելով ռուսական կեանքի ընդհանուր հոսանքին, ազգային-կուլտուրական խնդիրների հետ միասին, հայ գործողների շրջանում առաջ են գալիս տարբեր մտածողութիւններ. տեղի է ունենում բաժանումն։

«Մշակի» գործիչները բաժանվում են մի քանի խմբերի և կազմում առանձին հոսանքներ հայ հասարակութեան մէջ։ Սակայն այդ բոլոր հոսանքները ազգային-կուլտուրական առաջադէմ կեանքում ունեցել են իրանց ընդհանուր աղբիւրը՝ «Մշակը»։ Նրանք, որոնք այժմ այն թերթի դէմ օպպօզիցիա են կազմում, ոչ հեռու անցեալում նոյն թերթի լուրջ աշխատակիցներն են եղել և խմբագրական ներկայ կազմի հետ միասին երկար ժամանակ են աշխատել։ Ուստի հայ հասարակութեան կեանքում այս պատմական օրը հանդիսանում է ոչ միայն իբրև տօն յատկապէս խմբագրական ներկայ կազմի համար, այլև նրա հակառակորդներից շատերի համար։

Խոնարհվելով «Մշակի» հիմնադիր Գր. Արծրունու անմոռանալի և պայծառ յիշատակի առջև, նաև նրա մօտիկ ընկերակիցների նոյն լրագրական գործում, որոնք այժմ մեռած են, ես միևնոյն ժամանակ ողջունում եմ լրագրի ներկայ խմբագրութիւնը, նրա ներկայ աշխատակիցներին, նոյնպէս և նրանց, որոնք շատ են աշխատել այդ թերթում, բայց այժմ նրա հակառակորդներն են հանդիսանում։ Այդ բոլոր գործողների գաղափարական բեղմնաւոր գործունէութեանն է պարտական «Մշակը» իր 40-ամեայ գոյութեամբ, և հայ հասարակութիւնը չի մոռանայ նրանց ծառայութիւնը։

Ջերմ կերպով ցանկանում եմ մեր հնագոյն «Մշակ» լրագրին երկար, բեղմնաւոր աշխատանք. թող «Մշակը» դաստիարակէ մի նոր սերունդ ևս, որոնող և քննադատող սերունդ, և դրանումն է իւրաքանչիւր որպագրական օրգանի խոշորագոյն ծառայութիւնը։

Ցար. Փիրալեան

ԿԱՆԱՆՑ ԵՒ ԾԱՂԻԿՆԵՐԻՆ ԱՍՏՈՒԱԾ ՍՏԵՂԾԵՑ ԺՊԻՏՈՎ

(«Մշակի» Յոբելեանական Կանանց Մասնաժողովին նուէր)

Կանանց և ծաղիկներին Աստուած ստեղծեց ժպիտով...

Աստուած նայեց գրախտին։

Կարկաչահոս աղբիւրները թափում էին ոսկի, մարգարիտ, ադամանդ։ Բիւրաւոր գեղեցիկ թռչուններ թեթև օդի մէջ պարզում էին համարձակ թևերը, երգելով այն երգը, թէ ինչպէս Արարիչը ջուրը բաժանեց հողից։ Կանաչ դաշտերում, վայրերում, անտառներում անասուններ և գազաններ, իրար խառնված, խաղաղ հանգստանում էին. կարծես երկինքը օրհնելիս և նրանց մէջը ման էր գալիս Ադամը վայելչակազմ, յաղթանդամ, իսկական Աստուծոյ պատկերը...

Աստուած նայեց գրախտին։

Նայեց և ժպտաց։ Մարդկային չէր այդ ժպիտը և նա չը մեռաւ։ Արեգակի լոյսի պէս նա շքեղ ցոլաց, փայլեց ողջ աշխարհի վրա... Բարձր սարերի գագաթների վրա այդ ժպտից հալվեց ձիւնը, սառոյցը, իսկ կանաչ դաշտերում, վայրերում և անտառներում հողի տակից դուրս եկան համեստ անթառամ ծաղիկը և մկնականջը, ամաչկոտ շուշանը և մանուշակը, անուշահոտ յակինթը, մեխակը և յափրուկը, սառնասիրտ աստղածաղիկը, կակաչը և գեօրգինը և նրանց հետ բոլոր ծաղիկների անզուգական թագուհին՝ վարդը, գոյնզգոյն՝ կարմիր, սպիտակ, դեղին, անուշաբոյր հոտով, գոռոզ բարձրացնելով իր գլուխը և խանդով թագցնելով իր թփի մէջ անմահ սիրոյ երգչին՝ սոխակին...

Աստուած նորից նայեց գրախտին։

Նայեց և դարձեալ ժպտաց։

Այդ ժպիտը չը մեռաւ։ Արեգակի լոյսից աւելի նա կրկին և աւելի շքեղ ցոլաց, փայլեց ողջ աշխարհի վրա, և այդ ժպտից յանկարծ ծաղիկների միջից բարձրացաւ և իր արքայական, շքեղ և հպարտ գեղով՝ զարմացած և հիացած Ադամի կողքին կանգնեց Եւան...

Կանանց և ծաղիկներին Աստուած ստեղծեց ժպիտով...

Եւ այդ ժպիտը չը մեռաւ։ Նա ապրում է ծաղիկների անուշահոտ բուրմունքի մէջ և մեր կանանց համեստութեան և գեղեցկութեան մէջ...

Այդ ժպիտով մենք հպարտ ենք, այդ ժպիտով մենք ապրում ենք և ուրախանում, այդ ժպիտով մենք գործում ենք, կռւում ենք, մաքառում...

Մէկնիս համար դա մայր է հոգացող, որ անքուն գիշերներ մեզ համար է շարունակ մտածում և երազում. սուրբ մտածումներ, սուրբ երազներ. միւսի համար դա հեզ քոյր է կամ աղջիկ հնազանդ, որ մոռանալով իր անձնական երջանկութիւնը նուիրվել է մեզ. ազնիւ սրտերի ազնիւ զոհաբերութիւն. շատերի համար դա սիրող կին է, ընկեր մտերիմ, որ մեր ձեռքը ամուր բռնած գնում է միասին, չը շեղվելով ճանապարհից և հաւատալով մեզ... Երջանիկ զոյգեր...

«Մշակի» 40-ամեակի նախօրեակին, երբ մենք բոլորս յիշում ենք մեր անմահ Գրիգոր Արծրունուն, երբ մենք հաւատացնում ենք, թէ յարգում ենք, սիրում ենք, պաշտում ենք նրան, այնպէս չէ, կը լինէր մեր կողմից թուլութիւն, գուցէ կեղծաւորութիւն, անգամ ցածութիւն, եթէ մենք մի բոպէ տատանվէինք, մի բոպէ ամաչէինք յիշելու այն բարի, ազնիւ կնոջ անունը, որը իր կեանքը միացրել էր Գր. Արծրունու կեանքի հետ սերտ, անսասան, առմիշտ...

Դա Մարիա Կարամանօվեան է, յայտնի պ. Ադամալեանի աղջիկը։

Կարճ է նրա կեանքի պատմութիւնը։ Բազմակողմանի զարգացած, հմուտ եւրոպական լեզուների, այն ժամանակվայ համար բաւականին բարձր ուսում ստացած, նա չը գտաւ ամուսնութեան մէջ իր երազած երջանկութիւնը։ Նա բաժանվեց իր ամուսնուց, սիրեց Գր. Արծրունուն և ապահարզան ձեռք չը բերած՝ եկաւ Թիֆլիս և իբրև կին ապրեց նրա հետ։

Իբրև կին...

Բայց նա պսակված չէր, իսկ կնոջ տիտղոսը տալիս է չափաբերական մատեանի վկայութիւնը։

Չափաբերական մատեանը ինչ կեղծիք կուզէք կը ծածկէ. փոխադարձ ատելութիւն, թշնամութիւն, նախանձ և ամեն տեսակ ցածութիւն, ստորութիւն...

Կին չէ նա, ով ձեզ սիրում է, ով ձեզ համար իր անձը զոհել է, ով պատրաստ է ձեր երջանկութեան համար կրել ամեն տեսակ զրկանք և զոհ։ Ձեր կինը նա է, ով ձեզ խաբել է, յափշտակել, տնից փախել ուրիշի հետ, բայց որի անունը գրված է չափաբերական մատեանում։

Այն ժամանակվայ հասարակական կարծիքը աւելի խիստ էր և աւելի կեղծաւոր։ Անգամ մեր գիտակցական դասի համար չափաբերական մատեանից դուրս կնոջ համար չը կար փրկութիւն։ Տղամարդու համար բոլոր ճանապարհները լաւ են։ Նրանից ոչ ոք ոչինչ իրաւունք չունի պահանջելու։ Նա է տէրը և դատողը։ Իսկ կնոջ համար կայ չափաբերական մատեան։ Կնոջ պատիւը չափաբերական մատեանի վկայութիւնն է։

Սէր, սրտի, հոգու, մարմնի պահանջ, կնոջ մէջ ամեն ինչ թող լռէ։ Արտաքոյ չափաբերական մատեանի վկայութեան նա ստրուկ է, գուցէ մինչև այժմ, ստրուկ, մատնված մեր բուռն տենչերին և մեր արհամարհանքին...

Մեծ հրապարակախօսի թոյլ հակառակորդները իրանց ողորմելի առարկութիւնները հաստատում էին բամբասանքներով...

Անտեղի, կոպիտ տգեղ ակնարկներ, անամօթ, ժպիրհ հայհոյանքներ խորը վիրաւորում էին, տանջում, մաշում Գրիգոր Արծրունուն...

Մարիա Կարամանօվեան այդ բոլորը զգում էր և հեզ, խոնարհ տանում էր խաչը և բարձրանում էր ամուսնու հետ միասին իրանց երկուսի Գողգոթան... Ծիծաղ, ժպիտ՝ վաղուց նա մոռացել էր։ Զոհելով իր անձը իր սիրած մարդու համար, նա հանգստացնում էր միշտ կրակոտ Գրիգոր Արծրունուն, որ այնպէս շուտ տաքանում էր, մանաւանդ որ տեսնում էր վիրաւորանք մօտ բարեկամներից։

Ես յիշում եմ նրա կեանքում այնպիսի բոպէներ, երբ կարծես ողջ Թիֆլիսում մի մարդ մնացած չէր, որ անկեղծ բարեկամ լինէր։ Այդ դաժան, ծանր և դառն բոպէներին Մարիա Կարամանօվեան միշտ մտերիմ, սիրելի, օգտակար, քնքոյշ նեցուկ-ընկերն է մնացել մեծ հրապարակախօսի համար։

Նա հսկել է, խնամել է նրան իբրև դայեակ, իբրև մայր, իբրև կին...

Կին...

Մի՛ հաւատաք. առէք, նորի՛ց թերթեցէք ձեր չափաբերական մատեանը։ Գրիգոր Արծրունու կողքին դուք կը գտնէք նրա կնոջ՝ Մարիա Կարամանօվեայի անունը։ Նրանք պսակված են, պսակված են փոխադարձ յարգանքով, սիրով, մտերմութեամբ, հաւատարմութեամբ և հաւատով։ Թերթեցէք լաւ ձեր չափաբերական մատեանները. դուք կը տեսնէք, որ Մարիա Կարամանօվեան Գրիգոր Արծրունու կինն է, կինն է առաջի Աստուծոյ և մարդկան։

Կանանց և ծաղիկներին Աստուած ստեղծել է ժպիտով։

Մարած չէ այդ ժպիտը և ոչ մեռած։

Նա ապրում է ծաղիկների անուշահոտ բուրմունքի մէջ, նա ապրում է մեր կանանց համեստութեան և գեղեցկութեան մէջ...

Գրիգոր Արծրունու համար՝ դա Մարիա Կարամանօվեան էր. այո՛, նա է եղել նրա իսկական կինը։

Ի՞նչ։ Դուք չէք գտնում նրա անունը ձեր մատեանների մէջ։ Փակեցէք, փակեցէք ուրեմն ձեր ողորմելի չափաբերական մատեանը։ Նա ստում է, կեղծում այսօր։ Մեզ համար ճշմարտութիւնը պարզ է։ Անկարող է և անզօր բամբասանքի խայթը։ Մարիա Կարամանօվեայի անունը մնում է մեզ համար մաքուր և սիրելի։

Մենք ընդունում ենք նրան իբրև Գրիգոր Արծրունու կնոջ, ինչքան էլ ստեն ձեր բոլոր մատեանները։

Նա կինն է մեծ հրապարակախօսի։

Որովհետև կանանց և ծաղիկներին Աստուած ստեղծեց ժպիտով։

Որովհետև Մարիա Կարամանօվեան Գր. Արծրունու կեանքի ժպիտն էր...

Յանուն այդ չարքաշ կնոջ, որ այնքան տանջվեց, քանդվեց հազարումէկ բամբասողներից և բամբասանքներից. յանուն Գր. Արծրունու, որ մաքառում էր ողջ կեանքը վեհ ու ազնիւ գաղափարների համար, այսօր եկէք մտածենք ուրիշ Մարիա Կարամանօվեանների մասին, մտածենք այն կեղծիքի մասին, որ կայ մեր չափաբերական մատեանների մէջ, աշխատենք թեթևացնելու ապահարզանը, որ շունչ տանք հազարումէկ խեղճերին...

Գր. Ջալխուշեան

Նոր-Նախիջևան

«ՄՇԱԿ» ԵՒ ԹՈՒՐՔԱՀԱՅԵՐԸ

Արփիար Արփիարեանի յիշատակը

Մեր սերունդը «Մշակը» ճանչցաւ Արփիարեանի միջոցաւ «Արևելքի», «Մասիսի» և «Հայրենիքի» մէջ Գրիգոր Արծրունիի և անոր թերթին մասին Արփիարի հրատարակած գրութիւններով։ Ասկէ 20 կամ 22 տարի առաջ էր, մենք մեր դպրոցական առաջին դասարաններու գրասեղաններու վրայ էինք տակաւին։ Մեր սերունդը ճանչցաւ ու սիրեց «Մշակը»՝ Արփիարի յօդուածներուն, վկայութիւններուն ու մէջբերումներուն մէջէն։ Հեռուէն նկատեցինք «Մշակը» իբրև խորհրդանշան մը հայ-ազգային ազատական ոգւոյն, իբրև վառարան մը լուսամիտ ու յառաջդէմ գաղափարներու, իբրև դրօշակ մը՝ բացասական գծուծ ուժերու դէմ կռուող մաքուր ու գրական ուժերու։

Այն պահուն, ուր՝ 60-ական թուականներուն երևան եկած թուրքահայ գործիչներու ցանցառ փաղանգը վաղուց հրապարակէն քաշուած՝ նոր խումբ մը նոր թափով սկսած էր եւրոպականին նման հրապարակագրութիւն մը մտցնել մեր մամուլին մէջ և համիդական գրաքննութիւնը ամեն օր քիչ մը աւելի սկսած էր սեղմել անոր կապանքները, այն պահուն՝ «Մշակի» ազատաշունչ և խիզախ բովանդակութիւնը ունէր ահնամեծ ձգողութիւն մը մեզի համար, ինչպէս քիչ յետոյ կունենար նաև արգիլուած պտուղի մը բովանդակ հմայքը, երբ թուրք գրաքննութիւնը վերջնապէս արգիլեց մեր թերթերուն մէջ անկէ արտատպուած յօդուածներու հրատարակութիւնն և «Մշակ» անունին յիշատակութիւնն անգամ...։ Կը յիշեմ, որ այդ միջոցին Պոլիս բնակող ռուսահայ դպրոցակից ընկեր մը իմ խնդրանքիս վրայ ծրար մը թերթ յանձնեց ինծի, գրեթէ տարուան մը «Մշակ», զոր տուն տարի և մէկ քանի գիշեր ու կիրակի օր մը առաւօտէն մինչև իրիկուն կարդացի անյագօրէն, տեղ-տեղ չհասկնալով լեզուն, բայց գուշակելով իմաստը, յանկարծակի ընտանենալով մինչև այն ատեն ինծի բոլորովին անծանօթ եղող անձերու և խնդիրներու հետ, կատարելապէս որդեգրելով «Մշակի» խմբագրին և բոլոր աշխատակիցներուն ատելութիւններն ու սէրերը, անոնց հետ դատապարտելով ու անոնց հետ փառաբանելով անխտիր իրենց յիշատակած բոլոր գործերն ու անձերը։

Այս քանի մը տողերով և այս անձնական յիշողութեամբ ուզեցի յայտնել, թէ ի՛նչ եղաւ «Մշակի» նշանակութիւնը մեր սերունդին համար և ի՛նչ դեր կատարեց, հակառակ սահմանի հեռաւորութեան արգելքին, մեր միտքերուն ու մեր ազգային ոգւոյն կազմութեան գործին մէջ։

* *

Այդ գործին գլխաւոր միջնորդը և անոր կարևոր գործաւորներէն մէկն էր Արփիար Արփիարեան, «Մշակի» Հայկակը, «Արևելքի», «Մասիսի» և «Հայրենիքի» Հրադանը։

Յոբելեանի հանդէսին մէջ, որով պիտի տօնուի «Մշակի» 40 տարիներու արդիւնաւոր գոյութիւնը, վստահ եմ, թէ անոր հին բարեկամները պիտի յիշեն ու իրենց կողմէն պիտի յիշեցնեն նորերուն՝ Արփիարի անունը, անմիջապէս ետքը Արծրունիէն և Րաֆֆիի անունին հետ։

Հայկակ՝ «Մշակի» էջերուն մէջ՝ Պոլսոյ ու Թուրքիոյ հայութիւնը, անոր կեանքը, ձգտումները, վիշտերն և ուրախութիւնները կը փոխադրէր. «Մշակի» բեմին վրայ՝ ան կը ներկայացնէր եղբայրը եղբօր, զանոնք իրարմով սրտապնդելով, իրարմով զանոնք զօրացնել և ամբողջացնել ուզելով։ Հայակ եռանդ, զգացում և միտք էր այս երիտասարդը, որ Վենետիկի մէջ Ալիշանի ձեռքին տակ ուսած և անոր ազգային ոգւովը ներշնչուած՝ Պոլիս դառնալուն պէս նետուած էր ազգային կեանքին մէջ, զոր կը լեցնէր իր անհանդարտ անձին եռուզեռովը, և չգոհանալով ատով՝ ահա իր աշխոյժ գործունէութիւնը կը տարածէր նաև Կովկասէն անդին, մինչև կեդրոնը այնտեղի հայութեան միւս ստուար հատուածին։ Անընդհատ կը գրէր, կը գովէր ու կը ծաղրէր, մերթ կոգուորէր ու մերթ կը հեգնէր, յաճախ կը խայթէր ու երբեմն կը փայփայէր ով և ի՛նչ որ պատահէր իր աչքին։ Արծրունին կը գնահատէր զինք, ընթերցողները կը հմայուէին իրմով և իր թղթակցութեանց ենթակաները գոհունակութիւն կամ կատաղութիւն կը զգային ձեռքէ ձեռք քաշելով ու կարդալով Հայկակի նամակը պարունակող «Մշակի» թիւը, գոհունակութիւն՝ երբ Հայկակ նպաստաւոր գրած էր իրենց գործին կամ անձին մասին, կատաղութիւն՝ երբ ան կծած կամ հարուածած էր զիրենք։

Միևնոյն ժամանակ, Արփիար Պոլսոյ մէջ իր հետզհետէ աշխատակցած կամ հիմնած թերթերուն միջոցաւ՝ կը ծանօթացնէր ռուսահայը թուրքահայուն, առաջինին աւելի ազատ և աւելի զարգացած կեանքի ձգտումներն ու արդիւնքները կը ներկայացնէր երկրորդին, որպէսզի հետևի անոր, փոխադարձաբար տաքցնելով մեր սիրտերը ձեր սիրտերուն վրայ և շաղկապելով մեր մտածումները ձեր մտածումներուն հետ, ըլլալով այսպէս՝ կատարեալ, յարատև և ամենէն պինդ միութեան կապը, որ եղած էր՝ ազգին երկու մեծ զանգուածներուն միջև։

Մինչև իր վերջին օրը Արփիար հաւատարիմ մնաց «Մշակին», թէ մտածումով և թէ գործով։ Կահիրէ, ուր իր քովն էի, միշտ խանդաղատանքով կը խօսէր «Մշակի» անցեալին, ինչպէս ներկային ալ վրայ։ Երբ, ասկէ 4 տարի առաջ, չարաշուք իրիկուն մը դաւառացի կուրացած տղու մը եղբայրասպան գնդակը զինք գետին փռեց անշունչ, իր քովէն գտանք «Մշակին» ուղղած վերջին թղթակցութիւնը, զոր նուիրական աւանդի մը պէս փութացինք իսկոյն իր տեղը հասցնել։

Քառասնամեայ յոբելեանի հանդէսին մէջ, զոր կը պատրաստուին խանդավառութեամբ տօնել «Մշակի» բազմաթիւ բարեկամներն և որուն իմ կողմէս կը մասնակցիմ անվերապահ համակրանքով՝ անոր անցեալին ու ներկային համար միանգամայն, պիտի փափաքէի Արփիար Արփիարեանի յիշատակին մատուցած տեսնել արժանի յարգանքը, գիտնալով որ այդ յարգանքը պիտի ուղղուի այնչափ հայրենասէր գործչին և հանճարեղ գրողին՝ որչափ ռուսահայ և թուրքահայ ժողովուրդներու միութեան նուիրական ու միշտ այժմէական գաղափարին։

Կ. Պոլիս — Վահան Թէքէեան

«ՄՇԱԿԸ» ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ԹԵՐԹ

Ուղիղ 30 տարի սրանից առաջ ես ուղարկեցի «Մշակին» իմ անդրանիկ յօդուածը, որ նորահաս պատանեկական գրչի երախայրիք էր պարզապէս։ Այն ժամանակ, ով որ լսում էր, թէ ես Արծրունուն նամակ եմ գրել և յօդուած ուղարկել, զարմանում էր իմ համարձակութեան վրա և բնաւ չէր կասկածում, թէ իմ գրուածքն և դիմումը անուշադրութեան կը մատնի նրա կողմից. բայց ահա պատահեց թէ իմ և թէ իմ ծանօթների չը սպասածը։ Հանգուցեալ մեծ հրապարակախօսը ոչ թէ միայն տպել էր իմ յօդուածը «Մշակում» և այն էլ ամբողջապէս և անփոփոխ, այլ և մի շատ սիրուն և ընդարձակ անձնական նամակով էլ պատասխանել էր ինձ։ Ահա ինչ էր գրում ինձ 1882-ին Արծրունին։ Առաջ կը բերեմ միայն կարևոր մասերը։

«Ես շատ ուրախ եմ լինում, երբ մեր այլադաւան հայերը, կաթոլիկները և բողոքականները, մասնակցում են իմ լրագրին։ Հայոց ազգը միմիայն հայ-լուսաւորչականներին չէ պատկանում, այլ ամբողջ ազգութեան. Իմ նպատակն էր միշտ դարձնել «Մըշակը» ընդհանուր ազգային թերթ։ Կաթոլիկ, լուսաւորչական, աւետարանական և մահմեդական հայերը կարող են միմեանցից շատ բան սովորել, միմեանց օգնել և ձգտել միասին մի ընդհանուր նպատակի՝ ազգային քաղաքական վերանորոգութեան»...

Նամակը վերջացնում էր դարձեալ կրկնելով թէ «շատ ուրախ է ինձ հետ բարեկամական յարաբերութիւններ կապելու, սեղմում է իմ ձեռքը» և այլն։

Ահա այս հաճելի նամակն է, որ ինձ մի անգամ ընդմիշտ կապեց «Մշակի», և նոյն իսկ գրականութեան հետ. այնուհետև ես դարձայ «Մշակի» մշտական անձնուէր աշխատակիցն և թէ Արծրունու կենդանութեան ժամանակ, երբ նա բազմիցս պատուել է ինձ անձնական գրութիւններով, և թէ նրա յաջորդների ժամանակ ես ոչ մի պարագայում չեմ խզել այս կապը, աշխատել եմ օգտակար լինել «Մշակին» նաև ոչ գրական, կողմնակի հանգամանքներում։ Երբեք ոչ մի ամպ չէ անցել «Մշակի» և իմ միջև, գուցէ մասամբ և այն պատճառով, որ երբեք, նոյն իսկ իմ ամենաջերմ աշխատակցութեան շրջանում, դրամական վարձատրութեան ոչ մի հաշիւ և ակնարկ չէ եղել մեր մէջ... Իմ նպատակս է եղել միշտ իմ միջոցների և ուժի ներածի չափ գործել այն ուղղութեամբ, որը գծել էր Արծրունին իր յիշեալ նամակում, որով միայն կարելի էր առաջ բերել ազգային համերաշխութիւն և միացնել, «ազգային քաղաքական վերանորոգութեան» ընդհանուր նպատակի համար, կրօնապէս բաժանված հատուածները։ Հանգուցեալի արժանաւորութիւնների մէջ անշուշտ մեծագոյններից մէկն էր այն յատկութիւնը, որով գիտէր յանկուցանել, պատրաստել և առաջացնել աշխատակիցներ, իր սկզբունքներին հետևող յօդուածագիրներ, նոյն իսկ հեղինակների մի մեծ խումբ, միշտ մնալով ինքը գլխաւոր ներշնչողն և ղեկավարը։

Թէ Արծրունին և թէ նրա ժառանգները, հետևելով մեծ ուսուցչի օրինակին, երբեք չեն վրիպած այնպիսի դիրք և ուղղութիւն տալուց «Մշակին», որ բոլոր հայերն, ինչ դաւանութեան էլ պատկանէին, հաւասարապէս և անխտիր իրանցը համարէին «Մշակը», որպէսզի սա լինէր ազգային թերթ, ինչպէս գծել էր նրա աննկուն հիմնադիրը։

1892-ին, կաթողիկոսական ընտրութեան պայքարի առիթով Արծրունին, երբ դրել էր թեմական պատգամաւորի իր թեկնածութիւնը, պատասխանելով «Արձագանքի» յարձակումներին գրում էր.

«... Այո, մենք ասել ենք, որ ուղղութիւնների տարբերութիւնները շարժման և առաջադիմութեան գրաւական են մի ազգի մէջ, և ամենևին բաղդ չէր լինի, եթէ մենք կաթոլիկ Մխիթարեան ուխտի պէս մի հաստատութիւն չունենայինք... Ազատամիտ ազգասէր հայ-կաթոլիկը և հայ-բողոքականը աւելի լաւ է եթէ կաթոլիկ կամ բողոքական մնան, որպէսզի ազատամտութեան և ազգասիրութեան խմոր դառնան իրանց դաւանակիցների շրջանում, քան թէ հէնց որ նրանցից մի երկու անհատներ ըմբռնեցին ազգային զգացմունքը, անմիջապէս թողնեն իրանց հաւատքը և լուսաւորչական դառնան...»։

Այս խօսքերը դեռ ևս չեն հնացել. դժբաղդաբար դեռ քիչ չեն մեր մէջ այնպիսիներ, որոնք ճիշդ հակառակ ուղղութեան վրա են կանգնած։ Դեռ երէկ էր, որ Կ. Պոլսի «Բիւզանդիոն» թերթում պոլսեցի մի յայտնի ազգային գործիչ, ուսումնական խորհրդի նախկին ատենապետ, Արծրունու վերոյիշեալ գաղափարին բոլորովին հակառակ ոգով տոգորված մտքեր էր քարոզում, որ ուրիշ վախճան չէր կարող ունենալ, եթէ ոչ «յօնք շինելու տեղ աչք հանել», ինչպէս որ պատասխանեցին նրան...։

Գրիգոր Արծրունու յիշեալ նամակի մէջ և ապա այնուհետև արծարծած և քարոզած գաղափարը «Մշակի» ծրագրի հիմնաքարերից մէկն է եղել, որի վրա ամրացած նա ամբողջ 40 տարի դարձել է «ընդհանուր ազգային թերթ»։ Ոչ մի տարակոյս չը կայ, որ մանաւանդ այսուհետև, երբ հասարակական կեանքը առաջադիմում է համեմատաբար աւելի նպաստաւոր պայմաններում, քան 30 տարի առաջ էր, Գրիգոր Արծրունու այդ սկզբունքները կը մնան այնպէս աննկուն ապառաժ, որպէս է նրա հողեղէն մնացորդի վրա կանգնած նիւթական շիրիմը, և այնպէս անջինջ անեղծ, որպէս են բոլոր մաքուր և վեհ յիշատակները...։

Սարուխան

Բաքու

«ՄՇԱԿԸ» ԿԵԱՆՔԻ ԻՐԱՒԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐՈՒՄ

«Մշակի» յոբելեանական հանդէսին հայ իրաւաբաններն ևս ունեն ասելու իրանց շնորհաւորական խօսքը պատկառելի լրագրին։

Ոչ ոք չէ կարող ժխտել, որ «Մշակը» իր 40-ամեայ գործունէութեան ընթացքում խոշոր կուլտուրական դեր է կատարել հայ կեանքի իրականութեան մէջ, իբրև առաջադէմ և լաւագոյն ժողովրդական ձգտումներով ներշնչված լրագիր։

Հրապարակ գալով այնպիսի ժամանակ, երբ նոր խօսքը չէր կարող առանց ցասկոտ պայքարի իր կուլտուրական նուաճումները կատարել հայ կեանքի միջավայրում, «Մշակը» իր փշոտ ճանապարհի վրա հանդիպեց մեծամեծ խոչընդոտների, որոնց յաղթելով նա յետոյ վաստակեց հայ հասարակութեան լայն շրջանների հաւատարմութիւնը և համակրանքը։

Բազմաթիւ խնդիրների շարքում Կովկասի ազգաբնակութեան իրաւական վիճակը «Մշակի» էջերում շատ անգամ քննական տեսութիւնների նիւթ է դարձել։

Կարևոր նշանակութիւն տալով երդուեալ դատաւորների կատարելիք դերին Կովկասում, լրագիրը մի շարք մասնագիտական յօդուածներ նուիրեց այդ խնդրին, լուսաբանելով այն միտքը, որ արդարադատութեան վսեմ պաշտօնին աւելի ձեռնհաս են սպասաւորելու հասարակաց խղճի ընտրված ներկայացուցիչները, քան ի պաշտօնէ նշանակված դատաւորներն, և ապա, ի հեճուկս հակառակորդների կարծիքին, «Մշակը» հիմնաւոր փաստերով աշխատեց հաստատել, որ այդ նշանաւոր և ցանկալի րէֆորմը երկրի մէջ մտցնելու համար բնաւ չէ կարող խոչընդոտ հանդիսանալ Կովկասի բազմալեզու և բազմացեղ ազգաբնակութիւնը, որի գիտակցութեան նոյնքան մօտ է արդարադատութեան գաղափարը, որքան և այն ազգերի, որոնք կուլտուրական զարգացման աւելի բարձր աստիճանների վրա են գտնվում։

«Մշակը» տարիների ընթացքում նաև լուրջ ուշադրութիւն է դարձրել խուլ գաւառներում գործող ժողովրդական դատարանների անօրմալ վիճակի վրա, մերկացնելով մի շարք աններելի զեղծումներ այդ հաստատութեան գործունէութիւնից։

Գիւղական վաշխառուների դէմ արշաւանք սկսելով, «Մշակը» իր ժամանակին, արծարծելով նոր օրէնքի տուած արտօնութիւնը, շարունակ յորդորում էր գիւղի այդ ցեցերին զոհ դարձած շինականին օգտվել օրէնքի շնորհած պաշտպանութիւնից, հալածելով նրա տունը քանդող կեղեքիչներին. և մենք այստեղ չենք կարող չը յիշել, որ կատարելով ժողովրդի արթուն բարեկամի վսեմ պաշտօնը՝ լրագիրը յանձին իր խմբագրի և գաւառական թղթակիցների քանի քանի անգամ դատի էր կանչվել վաշխառուներից, որոնք փոխանակ թողնելու իրանց անարգ փեշակը՝ լրագրի փրկաւէտ մերկացումների մէջ ձգտում էին գտնել զրպարտութեան նշաններ։

Մինչև 1890-ական թւականները հայոց եկեղեցիների տնտեսական-վարչական գործերը գտնվում էին երէցփոխների միահեծան իշխանութեան ներքոյ, և ծխական համայնքը, որը օրէնքով ճանաչված է եկեղեցապատկան գոյքի տնօրէնը, բնաւ չէր խառնվում երէցփոխի գործերի մէջ, համոզված լինելով որ ոչ թէ ծուխին, այլ միայն երէցփոխին է յանձնված եկեղեցական գործերի կառավարութիւնը։

Ժողովրդի գիտակցութեան մէջ արմատացած այդ սխալ կարծիքը փարատելու համար՝ «Մշակը» նուիրեց մի շարք յօդուածներ ծխական համայնքի իրաւասութեան խնդրին, ուր պարզելով հայոց եկեղեցու աւանդութիւններից բղխած պետական օրէնքի հարազատ իմաստը՝ հաստատեց, որ եկեղեցապատկան ստացուածքի տնօրէնը ծուխն է, իսկ երէցփոխը միայն նրա լիազօրն է, որը գործում է ծուխի անունից՝ իբրև նրա հաւատարմատարը (1229 յօդ. XI հատ. I մաս. պետ. օրէն.)։ Օրէնքի այդ լուսաբանութեամբ հանդէս գալով, «Մշակը» հրաւէր կարդաց հայ ծխական համայնքներին վերցնել եկեղեցապատկան կալուածքների կառավարութեան գործը զեղծարար երէցփոխների ձեռքից, որից յետոյ մի քանի նշանաւոր կենտրոններում արմատական փոփոխութիւն մտաւ ծուխի և երէցփոխի փոխադարձ յարաբերութիւնների մէջ։ Մասնաւորապէս «Մշակի» կատարած ծառայութիւնը այդ խնդրում իր բարերար ազդեցութիւնը ունեցաւ Թիֆլիսի հայոց եկեղեցիների տնտեսական գործերի բարեկարգութեան վրա։

Մտաբերելով «Մշակի» անցեալից լրագրի ունեցած երախտիքը վերոյիշեալ հասարակօգուտ խնդիրների շրջանում, մենք ևս մեր քաղցր պարտքն ենք համարում շնորհաւորել «Մշակի» 40-ամեայ յոբելեանը, ցանկալով որ նա երկար տարիներ շարունակէ իր արդիւնաւէտ գործունէութիւնը, ծառայելով ջերմ և անդուլ եռանդով հայ ժողովրդի մտաւոր և կուլտուրական-տնտեսական շահերին։

Յովհ. Սպէնդիար

«ՄՇԱԿԻ» ՔԱՌԱՍՆԱՄԵԱՅ ՅՈԲԵԼԵԱՆԻՆ

Անկախ «Մշակի» մասին ունեցած ընդհանուր գնահատութիւնից, որ շատ արժէքաւոր է հայ ժողովրդի համար, անկախ

Նրա ընդհանուր գործունէութիւնից և ուղղութիւնից, որ միանգամայն համապատասխան է ազգային շահերին, «Մշակը» թանգ է և սիրելի ինձ՝ մանաւանդ իբրև առաջին որդան և խղճան Կովկասեան Հայոց Բարեգ. Ընկերութեան, որի աւետումը «Մշակը» զետեղեց իր 1880 թ. մայիս ամսվայ համարների էջերում և այն օրվանից սկսած մինչև այսօր անագին ծառայութիւն է մատուցել Ընկերութեանը՝ շահաւէտ յօդուածներ ընդունելով և նրա գործունէութիւնը ամեն ընդարձակ կերպով արտացոլելով։

Բժշկապետ Բ. Նաւասարդեան

ՈՂՋՈ՜ՅՆ ԲԱԶՄԱՎԱՍՏԱԿ «ՄՇԱԿԻՆ»

Ցարգանքի և համակրանքի խորին զգացմունքով ողջունում եմ «Մշակ» լրագրի հասարակական-գաղափարական արդիւնաւէտ գործունէութեան յօբելեանը, լրագրի, որ ճանաչելով իր գաղափարների սրբութիւնը և սկզբունքների անխախտելիութիւնը՝ 40 երկար ու ձիգ տարիների ընթացքում՝ հրապարակախօսութեան փշոտ և տառապոտ ասպարէզում՝ հարազատութեամբ ծառայել է հայ ժողովրդի քաղաքակրթութեան և կուլտուրական վսեմ գործին։

Անկեղծ սրտով բարեմաղթում եմ «Մշակի» ներկայ ղեկավարներին ոյժ և կարողութիւն՝ դեռ շատ և շատ տարիներ առաջ տանել ստանձնած առաքելութիւնը՝ հիմնվելով հասարակութեան այն ոյժերի վրա, որոնք անկեղծօրէն հետևել են լրագրի գաղափարական և շինարարական վսեմ գործին և աջակցում ձեզ թէ իրանց համակրութեամբ և թէ գործակցութեամբ։

Ըստ սմին ներփակեալ ուղարկում եմ յօգուտ «Մշակի» ֆօնդի 10 ռ.։

Ա. Գալստեան

Բագու

ԳԱՂԱՓԱՐԻ ՅԱՂԹԱՆԱԿԸ

Լինելով «Մշակ» լրագրի ամենահին թղթակիցներից մինը, մի առանձին հրճուանքով եմ շնորհաւորում յաւերժայիշատակ Գ. Արծրունու հիմնած «Մշակ» լրագրի 40-ամեայ յօբելեանը։ Արծրունի և «Մշակ»։ Հեշտ չէ այդ երկու հսկայական անունները գրի առնել և չը զգալ, թէ հանգուցեալ հիմնադիրը որքան խոշոր մեծութիւն էր և նրա հիմնած օրգանը որքան անսասան, որ 40 տարիներ շարունակ հրատարակվելով՝ առաջ բերեց մի բազմաբովանդակ նոր սերունդ, կրթված և զարգացած։ Թէև ներբողների կարիք չը կայ, բայց պէտք է ասած, որ այսօր հայ գրական աշխարհը Արծրունու անունը և նրա հսկայ ձեռնարկութիւնը համարում է մի-մի կոթողներ։

Հանգուցեալ հիմնադիրը, նկատելով շրջապատող խաւարամիտ տգիտութիւնը և ժամանակը հասած համարելով, սկսեց իր մէջ ամբարած գիտութիւնը առատաձեռնաբար տալ իր ազգակիցներին՝ բանալով «Մշակ» լրագիրը։ Նա իբրև հմուտ խմբագրապետ՝ կարողացաւ ուղղութիւն տալ մեր լրագրութեան, գրականութեան և մեր լեզուին։ Նա իբրև հրապարակախօս անսայթաք առաջ տանելով իր նախագծած շաւիղը՝ յեղաշրջեց խաւար մտքերը, նախնադարեան մոլորութիւնները, կռուելով կեանքի հակառակ ալիքների դէմ, ուշ չը դարձնելով հակառակ հոսանքներին, որոնք տգիտական թումբեր էին կազմում նրա կուլտուրական աշխատութիւնները խանգարելով, ինչպէս և աշխատելով նրան գլխաթափ անել, որովհետև նա խարազանում էր տգէտների թոյլ և տկար կողմերը, կանգ չառնելով ոչ մի դժուարութեան, ոչ մի խոչընդոտի առաջ, ինչ գնով էլ որ լինէր։ Անկարելի է նրա բազմապիսի և հանրածանօթ գործառնութեանց արդիւնքը մի թռուցիկ գրուածքով պատկերացնել։

Առաջ տանելով գիտութեան պայքարը և հիմնելով մի նոր շկօլա, նա իսկապէս առած՝ մի հերոսական գործ կատարեց, և այսօր այդ շկօլայի ուղղութեամբ են ընթանում մեր երիտասարդ ոյժերը։ Սակայն մի ստուար խումբ տգէտներ, երբ լսում և կարդում էին մեծ հրապարակախօսի մտրակող, բայց խանդավառ գրուածքը, նախանձով լցված, սկսեցին թշնամական լուտանքներ թափել նրա հասցէին, թէ «Արծրունու որդին մեզ հայհոյում է, մեր պակաս կողմերը մեր երեսին է տալիս և մեր ընտանիքներին վիրաւորում է» և այլն։ Երբ հանգուցեալը Թիֆլիսի փողոցներից անցնում էր, չկամները թքում էին նրա ետևից, չը հասկանալով որ իրանց թուքը անդրադառնալով դիպաւ իրանց ճակատին իբրև յաւիտենական նախատինք։ Այդ ամենը լսում էր հանգուցեալը, բայց մեծահոգի վեհանձնութեամբ անտրտունջ տանում էր։ Թերևս լուռ կերպով իր մտքում նրանց պատասխանում էր Բէրանժէի այս նշանաւոր խօսքերը՝ «Hommes noirs, d'ou sortez vous» (խաւարամիտ մարդիկ, որտեղից էք գալիս)։ Բանի տեղ չը դնելով հակառակորդներին, նա անդաւաճան և հաւատարիմ մնաց մամուլի խօսքին և «Մշակի» նոր դպրոցի վեհութեան, աշխատելով աւելի և աւելի տարածել իր հմայքը նորանոր եռանդով։ Փշալից ճանապարհ էր, որ նա ընտրել էր, սակայն նա գիտէր, որ ապագան պահած էր իր համար մեծ մարդու անունը և փառքը։

Անցան երկար ու ձիգ տարիներ մեծամեծ զոհողութիւններով, մինչև որ մեր տաժանակիր ծեր աշխատաւորը յոգնեց և դադարեց ապրելուց։ Երբ մեծ հրապարակախօսի թանգագին աճիւնը տանում էին հողին յանձնելու, գրեթէ Թիֆլիսի ամբողջ հայ հասարակութիւնը ոտքի վրա էր. մի չը տեսնված բազմամբոխ յուղարկաւորութիւն։ Այդ խռնված բազմութեան մէջ էր և հակառակ բանակը՝ ամօթխած և կորագլուխ։ Նա լուռ մրմնջում էր՝ «Գրիգոր Արծրունի, մեռի՛ր, որ սիրեմ քեզ»։ Այդ այդպէս է ամեն տեղ, ամեն ազգի մէջ, մանաւանդ մեր մէջ. դա հայի սեփականութիւններից մէկն է։

Բայց նա կենդանի է, քանի որ կան նրա հրապարակախօսական գրուածքները, նրա հազարաւոր հետևողները, նրա հիմնարկած «Մշակը» և նրա դրօշակակիր աշխատակիցները։ Նրա յուղարկաւորութիւնը՝ նրա փառքերից մէկն էր. դա մի յաղթական գնացք էր, և մենք այսօր ամենքս միասին նրա դափնիներն ենք հիւսում։ Երանի է քեզ, Գր. Արծրունի, որ այսօր ամբողջ հայութիւնը քեզ փառաբանում է։

Անսահման ուրախութեամբ լցված շնորհաւորում եմ «Մշակի» 40-ամեայ յօբելեանը, յաւերժական յարատևութիւն մաղթելով։ Ջերմաջերմ յարգանքներ «Մշակի» խմբագիր Ա. Քալանթարին և նրա օգնական խմբագիրներ Հ. Առաքելեանին և Ց. Տէր-Մարկոսեանին, որոնք «Մշակի» դրօշակը բարձր բռնած՝ յաղթելով բազմաթիւ դժուարութիւնների՝ անսայթաք առաջ են տանում խմբագրական և հրատարակչական գործերը։

Աւագ-խան Աֆթանդիլեան
(«Մշակի» նախկին թղթակից **Սումենակ**)

Թաւրիզ

ԹԷ Ի՞ՆՉՊԷՍ ՍԿՍԵՑԻ ԳՐԵԼ «ՄՇԱԿՈՒՄ»

Ութսունական թւականներն էր, ես դեռ պատանի էի, յաճախում էինք նոր բացված կլուբը, որտեղ ստացվում էին օրվան թերթեր Կ. Պոլսից և Թիֆլիսից։ Այն միջոցին դեռ ծնունդ չէր առել եւրոպական կամ ամերիկական հայ մամուլը, բացի Մխիթարեան ամսաթերթերից։ Ստացվում էր նաև «Մշակը», որ մեզ համար նոր թերթ էր, որովհետև նրանից առաջ պօստային յարաբերութիւններն այնչափ անկանոն էին, որ Կ. Պոլսից անգամ նամակներն ու լրագիրներն 30—40 օրից հազիւ էին ստացվում։ Մենք անյագօրէն կարդում էինք «Մշակը», որտեղ գրում էին Գ. Արծրունին իր ուժեղ առաջնորդողները, Րաֆֆին իր վէպերը և Հայկակն իր պօլսական թղթակցութիւնները։ Հետզհետէ մեզ համար այլ ևս անհրաժեշտ պահանջ դարձաւ «Մշակի» ընթերցումը. անհամբեր սպասում էինք ռուսաց պօստի գալստեան, որովհետև կովկասահայ թերթերը ստացվում էին այն ժամանակի ռուսաց հիւպատոս Կամսարականի միջոցով, որ պօստային յարաբերութիւն էր ստեղծել Կովկասի հետ. ու երբ լսում էինք, որ պօստը եկել է, անմիջապէս վազում էինք կլուբ՝ կարդալու «Մշակը»։ Շատ անգամ էլ պատահում էր, որ այնչափ տարված էինք լինում «Մշակի» ընթերցումով, որ կէս գիշեր էր լինում, և մենք նոր էինք զգում որ դեռ չենք էլ ճաշել։ Թերթի ընթերցումը ոգևորում էր մեզ, Արծրունու առաջնորդողները մեզ խթանում ու մղում էին «գործի», ու ամիսներ յետոյ զգում էինք, որ մեզանում մի ինչ-որ փոփոխութիւն է առաջ եկել։

Եւ մենք էլ սկսեցինք գործել. կազմեցինք ընկերութիւններ ու հաւաքվում, կարդում, խօսում, վիճում էինք օրվայ ազգային հարցերի շուրջ. այս կերպ էինք մենք ըմբռնում «ազգի համար գործելը». գոնէ այդպիսով մենք ինքնազարգացում էինք ստանում և մղվում էինք դէպ աւելի իրական, աւելի լուրջ «գործի». այս կերպով առհա հիմք էր դրվում Վանում յեղափոխական անդրանիկ գործունէութեանը։

Ես մասնաւորապէս շատ բաւականութիւն էի զգում Հայկակի պօլսական թղթակցութիւններից. և Հայկակի նամակները շատ №-ներում կային արդէն. գրում էր Կ. Պօլսից նաև ողբացեալ դոկտ. Փէշտիմալճեանն էլ Մ. Վ. ստորագրութեամբ։ Դոկտորը, ինչպէս յայտնի է, պալատի բժիշկներից էր, ընդարձակ յարաբերութիւններ ունէր մայրաքաղաքում, ուստի աւելի ձեռնհասօրէն գրում էր թիւրքական ներքին կեանքից, պալատական դաւերից, որոնց արդէն ինքը զոհ եղաւ։ Իսկ Վանից երբեմն գրում էր Մ. Փորթուգալեանը «Ասիացի» ծածկանունով. բայց նա յաճախ Միացեալ Ընկերութեան գործերով բացակայ էր լինում Վանից, ուստի ես, որ այն ժամանակ գրում էի Կ. Պօլսի «Մասիս» օրաթերթում, Փորթուգալեանի առաջարկութեամբ յանձն առայ գրել նաև «Մշակում» «Շաւարշ» ծածկանունով և և գրում էի սուր, խթանող մի ոճով Վասպուրականի ներքին և արտաքին ցաւերից։ Մի վանեցի, որ այն ժամանակ պաշտօն ունէր «Մշակի» գրասենեակում որպէս գործակատար, գրում էր ինձ.

«Պարոն..., ձեր թղթակցութիւնները շատ են հաւանում. տիկին Արծրունին է ստանում նրանց և առանց որևէ սրբագրութեան յանձնում է գրաշարներին»։

Այս յայտնութիւնները փայփայում էին իմ ինքնասիրութիւնը, խրախուսում էին, և ես շարունակում էի գրել աւելի ու աւելի բաւականութիւն զգալով ու համարելով ինձ վարձատրված։

Բայց շուտով անցան այդ անդրանիկ ազատութեան օրերը, և սկսվեց սև ռէակցիայի շրջանը. փակվեց կլուբը, փակվեց վարժատունը, մեր կազմած ընկերութիւնները ցրվեցին՝ տեղի տալով գաղտնի գործունէութեան. եկան հալածանքի, բանտարկութեան օրերը, և մենք այլ ևս չը տեսանք «Մշակի» երեսը. իսկ երբեմն գաղտնի սուրհանդակները թէև բերում էին մահը աչքի առած, բայց նրանք լինում էին հին №-ներ, կցկտուր, այնպէս որ էլ կանոնաւոր կերպով չէինք կարող հետևել լրագրին, մինչև սահմանադրութեան հրատարակութիւնից յետոյ։

«Մշակը» առաջին անգամ տեսնելով, թէև անցել էին 23 տարիներ, բայց իմ մէջ կրկին երևան եկաւ նախասիրութիւն, համակրանք դէպի «Մշակը», և սկսեցի կրկին գրել, թէև այն օրից ի վեր Կուրից շատ ջրեր էին անցել, իսկ Վասպուրականում շատ արիւն հոսել, շատ անցքեր անցել, որոնցից մենք անբաժան չենք մնացել ի հարկէ։

«Մշակի» 40-ամեայ յօբելեանի առիթով քրքրելով այս յիշատակները, մենք պարտք ենք համարում ասել, որ՝ հազիւ 4—5 տարի կանոնաւոր կերպով հետևած «Մշակին»՝ զգում ենք, թէ շատ բան պարտական ենք նրան. նա կոել, կոփել է մեզ նոր գաղափարով, ազատական ուղղութեամբ։ Ուրեմն որչափ աւելի պարտական են նրան կովկասահայերը, որոնք 40 տարի հետևել են Արծրունու դպրոցին, 40 տարի ակօսվել են «Մշակի» մաճ ու գութանով։

Յօբելեանի առիթով մեր ողջոյններն ուրեմն 40-ամեայ «Մշակին», յուսով ենք, որ սրանից յետոյ այլ ևս պատնէշ չի լինի Կովկասի և Թիւրքահայաստանի միջև, և լոյսը առատօրէն կը թափանցէ Մասիսից դէպի մեզ, իսկ «Մշակը» հաւասար կերպով կակօսէ հայ մտքի խոպան անդաստանը ալևոր Մասիսի հիւսիսում, ինչպէս հարաւում։

Ողջո՜յն «Մշակին» և փառք նրա գործողներին, Արծրունուց սկսեալ մինչև ներկայ խմբագիրները—Ա. Քալանթարին, Հ. Առաքելեանին և այլոց, որոնք չը լքեցին «Մշակը» և ընթացան ու ընթանում են այն ուղիով, որով ընթացել էր անմահ Արծրունին։

Մտրակ

Վան

ՈՒՂԵՐՁ

Ի խորոց սրտից անհուն բերկրանօք ողջունեմ զքառասնամեակն պանծալի «Մշակի», որ, յետ մահուան պերճ շառաւիղին Արծրունեաց Գրիգորի, ամս քսան յեցեալ լարարձեալ է ի վերայ ուսոց երից քաջ նահատակաց՝ խոհեմագունի, ասեմ, Քալանթարի, անխոնջ վաստակաւորի—Տէր-Մարկոսեանի և ժիր երիտասարդացելոյն—Առաքելեանի։

Ոչ քաղցր է լուծն նոցա և ոչ բեռն փոքրոգի. հաս ժամ, լցան աւուրք, ով եղբարք հայկազունք, ցրուեալք ի սփիւռս աշխարհի, գալ հասանել ի թիկունս օգնականութեան նոցա ամենայն ընչիւք, ստացուածովք և դրամովք մերովք, զի արժանի է «Մշակն» վարձու իւրոյ։ Vivat, floreat et crescat «Մշակ»։

Խաչ. Քուչուկ-Յօվհաննիսեան

Մօսկվա

«ՄՇԱԿ» ԵՒ ԻՐ ՅՈԲԵԼԵԱՆԸ

— Ի՞նչ ըրած է «Մշակ»,—հարցուցին կարգ մը ապերախտներ, որոնց երկու խօսքով կը պատասխանեմ։

— «Մշակ» մշակեց անմշակ հոգիները...

Մանկութենէ նուիրական պարտականութիւն մը համարած եմ երախտագէտ սիրտ մը տածել ազգային բարերարներու նկատմամբ, որոնց դասակարգին մէջ, իրաւամբ, մեծ տեղ մը կը բռնէ նաև «Մշակ»...

«Մշակի» հիմնադիրը, անմահ Արծրունին, ի բնէ օժտուած է եղեր այն սուրբ օծումով, զոր անձնուիրութիւնը կուտայ, և անձնուիրութեան կեանքէն բարձր կեանք մը չկայ։

Ինչ որ մարդկային է, հնարին է, և ինչ որ հնարին է, գործադրելի է, եթէ գործադրելու յանձնառու անհատները կամքեր միանան։

Մեծ էր «Մշակի» ձեռնարկը, ծանր էր պաշտօնը, բարձր էր ստանձած գործը, նուիրական և ազգօգուտ էր իր սուրբ նպատակը։

Ջեռներէց ոգի, սրտապնդող ձայն, համոզիչ լեզու, բարութեան մեծ տիպար, կրթութեան պաշտպան, զօրաւոր նեցուկ տկարաց, իմաստուն հայր, քաջ ղեկավար, բարութեան ծնունդ մըն էր, առաքինութեան ծնունդ տուաւ, ծաղիկ բացաւ, պտուղ տուաւ, և այսօր ազգը կը վայլէ իր պտուղները։

Բարութիւնը իրեն բնադրոշմ ըրած, տոհմային արժանապատուութեան զգացումը, միշտ վառ և կենդանի պահած է...

Հայ անունը բարձր բռնած ազգային գործերու միշտ հոգածու գտնուած է, համեստ և աւետարանական լռութեամբ առանց աղմուկի և ցոյցի, առանց փողի, թմբուկի, առանց պարծանաց և հռչակի։ Ի՞նչ մեծ մխիթարութիւն իրեն, քանի բերկրութիւն մեզ, և ինչ բարձրութիւն իր փառաց պատուանդանին։ Ո՜հ, որքա՜ն հազուագիւտ են մեր մէջ պարտականութիւն ճանչցող անհատներ, մանաւանդ ճոխութեան մէջ ծնող և ապրող, ընկերական սանդուխին բարձր աստիճաններուն վրայ գտնուողներ։

Բայց «Մշակ», անմահ Արծրունի խիստ լաւ գիտէր և ըմբռնած էր այն բարձր սկզբունքը, թէ հարուստները Աստուծոյ ընտրեալներն են, բայց պաշտօն և պարտականութիւն ունին միանգամայն այդ հարստութենէն մաս և բաժին հանելու ազգային պէս-պէս օգտակար հաստատութեանց, և այդ ուղղութենէն շեղողք չարաչար կը մեղանչեն իրենց ստանձնած պաշտօնին դէմ և կործանման կը դիմեն։

Արծրունին պարզ խմբագիր մը չէր, «Մշակ» պարզ թերթ մը չէր, այլ ազգային կրթիչ մը, հայ բարերար մը, սերունդներու դաստիարակ մը, ժողովրդեան առաջնորդ մը, խաւար դասակարգին լուսատու ջահ մը, հեղինէն սիւն մը, հայ երիտասարդութեան ռահվիրայ մը։

«Մշակ» ձայն տուած, արձագանգած է մինչև Թիւրքիոյ գաւառներու ամենախորին անկիւնները, շահելով հանրութեան համակրանքը, գրաւելով ժողովրդեան սիրտը։

Ահա փառք, ահա պարծանք, ահա փառաց անթարշամ պսակ, ահա կոչման կատարեալ գիտակցութիւն։

Հոյակապ մարդ, եզակի դէմք, ոսկի սիրտ, ազնիւ նկարագիր, կամ անյաղթելի զօրութեամբ օժտուած, անյաղթ և անսասան ժայռի նման միշտ կանգուն, միշտ բարձր, միշտ հզօր, միշտ ուժեղ, միշտ յաղթող մնաց։

Ուրախ եմ, որ ռուսահայ եղբայրները մեզմէ՝ թիւրքահայերէս շատ աւելի լաւ գիտեն գնահատել ազգին արժանաւոր զաւակները յօբելեաններ սարքելով, բացառիկ պատիւներ ընծայելով, մտքով և սրտով օժտուած իրենց հարազատ և անզուգական զաւակներուն։

Գիտեմ, կը զգամ թէ սարքուելիք հանդէսը ի պատիւ «Մշակի»՝ սովորական հանդէսներէն չէ, այլ սիրտ ու հոգիս հեռւէն դող հանող հանդէս մը. բայց բաղդը ունի իր քմահաճոյքը, որ անգթօրէն կը տնօրինէ. հակառակ բուռն փափաքանացս՝ ինձ կը զլէ այդ ազգային մեծ հանդէսին, որով պարտաւորուած՝ կուգամ այսօր ձեզ եկած, ձեզ ուղղուած մաղթանաց հետ, ստորագրելու այս իր կարգին, այս անարժան, բայց խիստ անկեղծ տողերով յայտնել իմ խորին մեծարանքը և յարգալից սէրը։

Ի նշան քաղցր պարտականութեան և հարազատ եղբայրութեան՝

Վահան Գ. Շապանեան

Խոտորջուր

ԿԵՑՑԷ՛ «ՄՇԱԿԸ»

Շնորհաւորում եմ «Մշակի» քառասնամեայ մեծ և գաղափարական տօնը։

Շնորհակալութիւն եմ յայտնում իմ սիրելի Արծրունու մահից յետոյ նրա ժառանգ «Մշակի» ղեկավարներիդ՝ Ալ. Քալանթարին, Հ. Առաքելեանին և Ց. Տէր-Մարկոսեանին, որ ամենադաժան օրերում պահպանեցիք և առաջ տարաք «Մշակի» դրօշակը և փրկեցիք նրան այն կործանումից, որ նրա թշնամիները նիւթել և ամեն կերպ աշխատում էին իրագործել։

Միայն ես էի տեսնում ձեր քաշած դառն օրերը, ձեր տանջանքը. ես էի վկայ սպառնալիքների և «Մշակի» դէմ սարքված որոգայթներին. ես էլ ձեզ հետ տրտմում և տանջվում էի, բայց ձեզ նման ես էլ չէի յուսահատվում, սպասելով այս օրվայ ուրախութեան, որ ես էլ ձեզ հետ ուրախանամ։

Շնորհաւորում եմ և ձեզ, «Մշակի» անդաւաճան աշխատակիցներիդ, այո, միայն ձեզ և ոչ դառն օրերում դաւաճանօրէն փախուստ տուողներին։

Խնդրում եմ սիրելի խմբագրութեան, որ այս իմ նամակը տպագրէ անփոփոխ։

Սանդրօ

ՅՕԲԵԼԵԱՆԱԿԱՆ ՆՈՒԷՐ

Շնորհաւորում եմ «Մշակի» քառասնամեակը ուղարկելով նուէր յարգելի խմբագրութեան մէկ օրինակ արծաթեայ plaquette Գր. Արծրունու դիմագծի։

Եթէ ցանկացողներ լինեն գնելու այդպիսի օրինակներ, խնդրեմ բարեհաճեցէք յայտնել. այդպիսիները արժեն 10 ռուբլի, իսկ մի քանի օրինակներ միասին աւելի էժան։

Անդրիագործ Ա. Տէր-Մարուքեան

Պարիզ

ՅՈԲԵԼԵԱՐ «ՄՇԱԿԻՆ»

Մի լրագրի երկարամեայ գոյութիւնը հայ ժողովրդի մէջ ներկայանում է որպէս հասունութեան վկայական, տրված այդ ժողովրդին խիստ և մանրակրկիտ քննութիւնից յետոյ։

Քառասուն ձիգ տարիներ «Մշակի» էջերում ցուցադրվել են այն իղձակցութիւնները, այն ձեռք բերված արդիւնքները, որոնց տիրացել է հայ ժողովուրդը իր կուլտուրական առաջընթացում «Մշակի» ղեկավար ձեռքի տակ. և 40 բոլորած տարին ապացոյց է, որ «Մշակը» հարազատ է իր աուդիտորիային և աուդիտորիան՝ «Մշակին»։

Հայ ժողովուրդը «Մշակի» անկեղծութիւնը զգացել է նրանում, որ երբեք «Մշակը», վերցնելով իր վրա մտքերի և հոսանքների առաջնորդութիւն, չի յաւակնել և պնդել իր պապենական անսխալականութեան մասին, չի պահանջել ճանաչել իր հեղինակութիւնը անվիճելի և պարտադիր, և այդպիսով «Մշակի» խօսքը ընդունելի և մատչելի է եղել հասարակական բոլոր խաւերին, և նոյնիսկ նրա հակառակորդներին։

Եղել են «Մշակի» կեանքում էպօխաներ, երբ հայ ժողովուրդը, մոլորեցված դանազան խմբակներից, տարվել է հակառակ ուղղութեամբ, դաւաճանելով իր նախնական նպատակներին, երբ հայ կեանքում տիրապետել են բռնութեան ասպետները և մթնացրել իրանց դեմագոգիական քարոզներով շատերի աչքերը. իսկ նա, «Մշակը», կարծես թէ մեկուսացած, թողնված բոլորից, ասել է իր ուղղամիտ խօսքը, և այդ խօսքը եղել է որպէս մի կայծակ՝ լուսաւորող մութ թաղված երկինքը և ցոյց տուող ճանապարհը մոլորված ճամբորդին։ Այդպիսի էպօխաներից, այդպիսի փորձութիւններից յետոյ «Մշակը» փայլել է առաւել, գնահատվել է կրկնակի և սիրվել։

Մեծ է «Մշակի» դերը։

Եղել է անցեալում, պէտք է լինի ապագայում, այսօրվայ հաշուետւութիւնից յետոյ։

Երբ ըստ արժանւոյն գնահատվեն այն բոլոր ծառայութիւնները, որ «Մշակը» մատուցել է հայ կեանքին, հայ գրականութեան, հայ բեմին, հայ գիւղին, երբ այդ գնահատութիւնը, բացի բարոյական, ստանայ նաև նիւթական խրախուսանքի ձև լուրջ գումարի հասնող ֆոնդի միջոցով, այն ժամանակ մենք իրձ կը յայտնենք, որ 40 տարվայ անցեալում թերի մնացած գործերն ու ծրագիրներն ի կատար ածվեն, որ աւելի ուժեղ թափով «Մշակը» ակօսէ իր սուր խոփով մեր իրականութեան խոպան մնացած վայրերը։

«Մշակը» մեզ, մենք՝ «Մշակին». ահա այս չորս բառով պէտք է որոշվի վաղվայ օրը։

Որոնող

«ՄՇԱԿՆ» ՈՒ ՀԱՅ ՊԱՆԴՈՒԽՏԸ

«Մշակը» մեր ռուսահայութեան միակ լուրջ լրագիրն է, որ իր քառասնամեայ գոյութեան ընթացքում բռնած դիրքի և ուղղութեան շնորհիւ՝ արդէն ընդհանուրի պահանջ է դառել. նա միաժամանակ տալիս է նիւթ և բաւականութիւն քաղաքացուն և գիւղացուն, վաճառականին և արհեստաւորին, ուսանողին և զինուորականին և այլն։ Այդ անցեալ քառասուն տարվայ ընթացքում Կովկասում չէ եղել մի հարց՝ հասարակական թէ ազգային, վաճառականական թէ գիւղատնտեսական, որի մասին արտայայտված չը լինի «Մշակը» և իր ներգործութիւնը չունենայ, արծարծված հարցում։

Իսկ մեզ՝ հայրենիքից հազարաւոր վերստեր հեռու, սառը Հիւսիսի ընդարձակ անկիւններում տարածված հայ պանդուխտներիս համար «Մշակը», բացի վերև յիշածներից, նաև մեր հայրենիքի քաղցրախօս բլբուլն է, մեր Հայաստանի աւետաբեր կռունկն է։ Եւ այդ կռունկն իր խաբրիկ-քրօնիկօնով, գաւառական տեղեկութիւններով և հազար ու մի մանր ու խոշոր լուրերով մեզ մխիթարում է և մեր պանդխտութեան ծանր լուծը մասամբ ամոքում։

Մենք ամեն օր երեկոյեան ժամը 7—9-ը ժողովարանի գրադարան-ընթերցարանի սեղանի շուրջը հաւաքած, այդ կարճ ժամերին միայն յիշում ենք մեր հայութիւնը, մեր հայրենիքը։ Այդ միջոցներին «Մշակը» ձեռքից-ձեռք է անցնում մեզնից ամեն մէկը նրա էջերում գտնում է իր սրտին մօտիկ տեղեկութիւններ իր գաւառից ու հայրենիքից։ Այդ րօպէներին ուրախութեանը փոխարինում է տրտմութիւն, և հակառակը. այդ րօպէներին «Մշակը» մեր ձեռքերին դառնում է մի սքանչելի հեռադիտակ, որի միջոցով մենք տեսնում ենք մեր հայրենիքն իր հազար և մէկ՝ մեր սրտերին նուիրական պատկերներով, նայում ու հրճվում ենք։

Ի դիմաց մեր ժողովարանի հայ անդամների շնորհաւորելով «Մշակի» քառասնամեակը, բարեմաղթում ենք յարատևութիւն և տարիների յօբելեաններ։

Բարեմաղթում ենք յարգելի խմբագրին և հրատարակիչներին՝ իրանց մշտական և պատուական աշխատակիցներով՝ առողջութիւն, երկար կեանք և տոկունութիւն, գրչի ներկայ փշոտ ասպարէզում։

Գրիգոր Պօղոսեան

Նիժնի Նովգորոդ

ՈՂՋՈ՜ՅՆ «ՄՇԱԿԻՆ» ՎՈԼԳԱՅԻ ԱՓԵՐԻՑ

(40-ամեայ յօբելեանի առիթով)

Թոյլ տուէք և ինձ գալ միանալ «Մշակի» բարեացակամների հետ միախառնելու ձայնս նրա 40-ամեայ յօբելեանական տօնին, ի նկատի ունենալով նրա գնահատելի ծառայութիւնները։

Արգելված պտուղ, ա՜հ, որքան քաղցր է նա, և ինչու է այդ այդպէս, թող հոգեբանները բացատրեն, ես չը գիտեմ. գիտեմ միայն «Ծառ գիտութեան բարւոյ և չարի» բիբլիական պատմութիւնը և նրա հետևանք նախահօրս կրած մեծ պատուհասը։

1878 թւականն էր, ես ճեմարանի III դասարանի աշակերտ էի և սիրում էի կարդալ լրագիր։ Այն ժամանակ Գէորգեան ճեմարանի տեսուչն էր Գաբրիէլ արքեպիսկոպոս Այվազովսկին։ Կարգապահութիւնը հասցված էր խստութեան գագաթնակէտին à la Վենետիկ։ Ամենքս պարտաւոր էինք

«եղբայր» կոչել միմեանց ըստ հրատարակած կանոնին տեսչի. այսպէս՝ «եղբայր Մալխասեան», «եղբայր Աւխեան», «եղբայր Հախումեան» և այլն։ Այսքան խիստ դիսցիպլինայի տակ, մեզանից ոչ մինը հնարաւորութիւն չունէր դասերից դուրս կողմնակի բաներով զբաղվել, բացի գրադարանից վերցրած գրքերի ընթերցանութիւնից։

Այդ ժամանակ «Մշակը» մանկական հասակ ունէր և աճում էր ու զարգանում առողջ մանուկին յատուկ կազմուածքով։

IV դաս. ֆրանսերէնի և ընդհանուր պատմութեան ուսուցիչ էր նշանակված Ս. Վ. Ստեփանէն (յետոյ եպիսկ.), որից խնդրում էի «Մշակի» համարները, գաղտագողի կարդում և մեծ զգուշութեամբ վերադարձնում հանգուցեալին։

Ստեփանէն աւելի մշակական էր, քան ինքը «Մշակը», և սիրայօժար տալիս էր ինձ համարները կարդալու։

Այդ օրվանից արդէն ես ճաշակել էի արգելված պտուղը, աչքերս բացվել էին և յարել էի «Մշակին» մոլեռանդօրէն և այդպէս յարած մնացի մինչև այսօր։

Ես սիրեցի «Մշակը» նրա անկեղծ քարոզների համար, նրա անփոխ ճակատամարտութեան համար։

Վերջապէս ինչպէս կարելի էր չը սիրել նրան. չէ՞ որ իմ հայրենակից բժշկապ. Բ. Նաւասարդեանը, որով մենք հպարտանում և պարծենում էինք, «Մշակումն» էր գրում։ Բագրատին, Աբրահամ աղի տղին (Բոեախչի Ապրո) ես լաւ ճանաչում էի. Բագրատը խելք փիս գաղէթում բան կը գրի։ Այսպէս էր իմ հասկացողութիւնն այն ժամանակ, և ես չը սխալվեցի։

Այն հաստատութիւնները, ուր ես 28 տարի անընդհատ նուիրել եմ կեանքս մատաղ սերնդի դաստիարակութեան, իմ միջնորդութեամբ ստացել են «Մշակը» և ես շարունակաբար կարդացել եմ և մի քանի տարի էլ ինքս եմ ստացել։

Ինչևիցէ։

Ճեմարանի 1-ին լսարանումն եմ. վաղուց փոխվել է այվազովսկեան ռէժիմը։ Ուսուցչական նոր խումբ է կազմված տեսուչ Արշակ Նահապետեանի ղեկավարութեամբ։ Այժմ աշակերտներն աւելի ազատ են, ըստացվում են հայ լրագիրները։ Լրագրութեան ճաշակն այնքան առել ենք, որ մենք լսարանցիներս մեր ձեռագիր լրագիրն ունենք «Միծաղ.Խօսնակ» վերնագրով։ Ես այժմ թղթակցում եմ «Մշակին» լուրերի ձևով, նախապէս խնդրելով Արծրունուց անունս բնաւ չը յիշատակել, երբեմն ընդարձակ նամակներիս տակ դրախտից չարտաքսվելու համար, արգելված պտուղն ուտելու պատճառով։ Այդ ժամանակ կատաղի կռիւ է մղվում «Մշակի» և «Մեղու Հայաստանի» միջև. ապահարզանի, դեռ էլ առաջ, կօնտրոլ էջմիածնի դրամականի վրա, և այլ զանազան հարցեր վիճաբանութեան առարկայ են։ Աշակերտներս կարդում ենք արծարծված խնդիրների մասին, զանազան բանակների ենք բաժանվել, բայց որովհետև ուսուցչական խումբը գրեթէ ամբողջովին մեղուական էր, բացառութեամբ բժշկապ. Գ. Տէր-Գրիգորեանի (Թիֆլիսեցի), աշակերտների մեծամասնութիւնը յարել էր «Մեղուին»։ Ես մի քանի ընկերներով և ամենքից սիրված Տ. Յովհաննիսեանը միւս դասարանից և մի քանի ուրիշներ պաշտպանում ենք «Մշակի» ուղղութիւնը և պախարակում «Մեղուին»։ «Մշակում» այդ ժամանակ սկսվում է տպվել Րաֆֆու «Կայծերը», զուգընթաց հրատարակում է «Մեղուն» Հայկունու քննադատութիւնը «Կայծերի» մասին, որ միշտ «սկսվում է հէքիաթ, հէքիաթ պապս ա, ղաշլա քուռակ տակս ա»։

Հակառակորդ ընկերներս բերում են այդ քննադատութիւնը, առաջիս կարդում և վրաս քահ-քահ ծիծաղում, թէ ես «Մշակով» մոլորված եմ։ Ես աւելի եմ տաքանում, հերքում նրանց ասածները, և համարում եմ հակառակ բանակից շպրտված քարեր։ Մեր վիճաբանութիւնը այնքան է սրվում, որ ես ստիպված դիմում եմ Ստ. Պալասանեանին իբրև գրականութեան մէջ յայտնի հեղինակութիւն և խնդրում անաչառօրէն մեզ ցոյց տալ, թէ երկու լրագիրներից ո՞րն է առաջադէմ և ո՞րն է յետադէմ։ Հանգուցեալը երկար խօսում է համ նալին, համ մեխին խփելով, սակայն նրա բացատրութիւններից պարզ երևում է, որ ապագան «Մշակին» է պատկանում։ Ս. Պալասանեանի երկդիմի բացատրութիւնները ինձ հասկանալի դարձան, երբ ես մտայ կեանքի մէջ և ծանօթացայ մեր պարբերական թերթերի անցեալի հետ։ Սակայն ինչո՞վ առաւելապէս կարողացաւ «Մշակը» գրաւել ինձ։ Ո՞ւմ յայտնի չէ, որ պատանեկական հասակը ոգևորվող և արբեցվող հոգի ունի։ Գեղեցիկի, ազնուի, վսեմի գաղափարները, որ դասերի միջոցով ներշնչվում էին մեզ, ուժգնութեամբ տպաւորվում էին իմ մէջ. ես յափշտակվում էի անցեալի մեծամեծ մարդկանց գործերով, նրանց գաղափարական գործունէութեամբ. Սօկրատը և միւսները ինձ համար գաղափարի ստուածներ էին։ Այդ օրվանից հոգով ատեցի կեղծաւոր, մարդկոյդ բնաւորութիւնները և չը կարողացայ հաշտվել մինչև այսօր մի բանակից միւսը փախչողներին։ Այսքան ինքնագիտակցութիւնը հասունացել էր իմ մէջ և ես ինչպէս կարող էի հրապարակի վրա ժամանակակից մեծ մարդուն չը սիրել, որի միակ սկզբունքն էր ճշմարտութիւն, անկեղծութիւն և լուսաւորութիւն։ Բնական է՝ Թիֆլիս գալուս պէս, առաջին գործս եղաւ գնալ տեսնել Արծրունուն։ Ես մտայ խմբագրատուն. Յ. Տէր-Մարկոսեանը խնդրեց նստել մինչև Արծրունին կը գայ։ Անհամբեր սպասում եմ. շատ բան եմ լսել նրա մասին. գիտեմ, կուտկէն էլ ունի մէջքին, սիրտս բաբախում է։ Վերջապէս երևաց Արծրունին, ծանօթանում եմ այն ժամանակ Վարդանեան ազգանունով և յայտնում իմ ով լինելս և ցանկութիւնս Արծրունուն անձամբ տեսնել. բայց միայն այսքան. լեզուս ծանրանում է, չեմ կարողանում արտայայտել իմ անսահման սէրս և համակրութեան զգացմունքը. սակայն Արծրունին արծուի սրատեսութեամբ նկատում է իմ ներքին յուզմունքը և դէմքիս գծագրութեան վրա կարդում իմ համակրանքը։ Մի քանի խօսք հետս փոխանակելուց յետոյ մեքենայաբար, գուցէ և գիտակցութեամբ, կրունկի վրա պտոյտ է գալիս առաջիս և ցնում իր սենեակը, կարծես կամենալով ասել՝ «եթէ տեսնել էիր ուզում, տես և լաւ տես»։

1892 Թ. Ղուրպայում, երբ ես ուսուցիչ էի, դեկտեմբերի վերջերին տ. Ս. Դանիէլբէգեանը «Մշակի» խմբագրութիւնից ստանում է Արծրունու մահվան բօթաբեր հեռագիրը և ուղարկում ուսումնարան։ Ուսուցչական խումբը շանթահար է լինում անակնկալ հարուածից. շանթահարվում է և ինքը տէրկինը ուշաթափ լինելով։ Ամենքս շշմած ենք, ամենքս զգում ենք անդարձ կորուստի մեծութիւնը և չը գիտենք, թէ ինչ անենք։ Ահա այն մեծ մարդը, որ այնքան սրտեր էր գրաւել դէպի ինքը։ Եւ այսօր, երբ նրա հիմնած օրգանը քառասուն գարուն է գլորել, մենք համակրողներս չենք կարող չը մասնակցել նրա խնճոյքին։ Նա մեզ հետ ուրախացել է, մեզ հետ տրտմել, մեզ հետ լացել։ Նա ամբողջ հայութեան սեփականութիւնն է, որին պէտք է պահպանել իբրև բիբ ական։ Թէև այն բազմաթիւ ծառայութիւնները, որ արել է «Մշակը», այդ մեզ շատ հեռու կը տանէր։

Վերջին կաթողիկոսական ընտրութեան հարցում նրա բռնած դիրքը՝ «Մշակի» ամենամեծ յաղթականներից մէկն էր, որ պատիւ է բերում բոլոր նրա համակրողներին։ Ազգի լաւագոյն մասը նրա հետ է։ Թող յարատև գնայ «Մշակը» իր գծած անշեղ ուղիով ծիգ-ծիգ տարիներ։

Աստրախան — Ա. Վ. Բունիաթեան

ՄՏՔԻ «ՄՇԱԿԸ»

Խաւար գիշեր է. ճամբորդը դադրած
Բեռի տակ ճնշված, քրտնքում կորած,
Մերթ վայր է ընկնում, մերթ ոտքի կանգնում,
Բայց միշտ անվհատ դէպ առաջ գնում։

Չարի դէմ բողոք և անէծք բերնում,
Միշտ ըմբոստ, դժգոհ՝ կեանքի խաղերից,
Գոյութեան կռւի նա զէնքն է զարկնում,
Ռազմի երգ հիւսում անվերջ ցաւերից։

Եւ վերածնութեան պատգամը կրծքում,
Վէհ յաղթանակի լոյսին հաւատով՝
Վանում է չարը, խաւարը ճեղքում
Ու առաջ քայլում անշեղ, անվրդով։

Ու այդպէս երկա՜ր, երկա՜ր տարիներ
Հայ ժողովրդի մտքի «Մշակը»
Ցանում է առողջ ու ազնիւ սերմեր,
Միշտ բարձր բռնած իր վեհ դրօշակը։

Լ. ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ

«ՄՏԷ՛Ք ԸՆԴ ՆԵՂ ԴՈՒՌՆ»

Աղէտի ժամանակ ամենից լաւ է ճանաչվում ինչպէս անհատը, այնպէս էլ հասարակութիւնը և հիմնարկութիւնը։ Ով որ զուրկ է ոգևորող հաստատուն գաղափարից՝ առաջին փորձութեան հանդիպելուն պէս լքանում է այն ուղին, որով գնում էր, դավաճանում է այն սկզբունքներին, որոնցով առաջնորդվում էր. «ամեն մի քամուց նա շարժվում է, ամեն մի խօսքից շփոթվում է և ամեն բանից դողում է»։ Իսկ ով ունի աննկուն կամք և հաստատուն գաղափար՝ աղէտի առաջ չէ նահանջում, յանձն է առնում ամեն տեսակ զրկանք, հալածանք, տարագրութիւն. պատրաստ է նոյն իսկ զոհվել գաղափարի համար, բայց նրան չէ դավաճանում։

Այսպիսի աղէտի և փորձութեան օրեր անց է կացրել և «Մշակը» 1905—8 թվականներին։ Մի կողմից՝ Ռուսաստանում բռնկված քաղաքական և սօցիալական յեղափոխութեան մրրիկը ալեկոծում էր միտքերը և ծայրայեղ ու վնասակար արտայայտութիւններ ստանում. միւս կողմից տնասուն բանակալ կազմակերպութիւնը ամեն կողմ սարսափ ու տէրրօր էր տարածում։ «Մշակը», իբրև քաղաքական ու հասարակական լրագիր, պէտք է որոշ դիրք բռնէր այս մեծ և ուժեղ հոսանքների նըկատմամբ. լռել և անտես անել չէր կարող. պէտք է կամ համակրէր, կամ... իր դէմ զինէր նրանց։

Ո՜րքան հեշտ և հրապուրիչ էր «Մշակի» համար՝ ընտրել առաջին ճանապարհը. աւելին ասենք, ո՜րքան բնական էր առաջադիմական թերթի համար՝ ընդգրկել այդ ժամանակվայ առաջադիմական սկզբունքները և իբրև ամենահեղինակավոր և լայն տարածված հայ թերթ՝ ղեկավար և քարոզիչ դառնալ այդ սկզբունքներին։ Այս միջոցով «Մշակը» կապահովէր իրան համար տիրապետող յեղափոխական կազմակերպութիւնների համակրանքը, կը դառնար նրանց օրգանը, նիւթական աջողութիւն և փառք կը վաստակէր։ Գրաքննական պատասխանատւութեան երկիւղ էլ չը կար այն ժամանակ. մամուլի «զարնան օրերը» դեռ շարունակվում էին։

Սակայն «Մշակը» չը շլացաւ այս հրապոյրներից։ Տիրող կազմակերպութիւնների ռազմական և յաղթական երգերի միջից նա լսում էր խեղդված մանչիւնը հայ ստվար զանգվածի, որ չէր համարձակվում իր ձայնը ազատ հնչեցնել։ Բռնի և արվեստականօրէն պատվաստված քաղաքական և սօցիալական շլացուցիչ քօղի տակից նա խորն էր նայում և տեսնում ու ճանաչում էր հայ հասարակութեան իսկական շահերն ու կարիքները։

«Մշակը» հավատարիմ մնաց իր սկզբունքներին, զգուշացաւ յեղափոխութեան բռնած անառողջ հովերից և զգուշացրեց հայ հասարակութիւնը նրանցից։ Նա հանդիսացաւ այն օրգանը, որի միջոցով հայ ժողովրդի բուն զանգվածը կարող եղաւ արտայայտել իր խեղդված ու զսպված բողոքը՝ ազատութեան անունով բռնակալող կազմակերպութիւնների դէմ։

Եվ պայթեց օրհասական կռիվը։ «Մշակի» դէմ դուրս եկաւ մի լաւ կազմակերպված և ուժեղ հակառակորդ, այս անգամ ձախ կողմից որ իր միակ նպատակ դրեց՝ տապալել, ոչնչացնել «Մշակը»։ Նոր էր հակառակորդը, նոր էին և նրա զէնքերը։ Տպագրական խօսքը, թէկուզ լինէր դա անվանարկութիւն, զրպարտութիւն և հայհոյանք՝ բավական չէր նրա համար։ Նա ուրիշ, աւելի կտրուկ զէնքեր գործ դրեց՝ նիւթապէս հարստահարելու և ֆիզիկապէս լռեցնելու ներելի և աններելի միջոցներ։ Այս կռւի ազդեցութեան տակ «Մշակից» անջատվեցին շատ աշխատակիցներ, նոյն իսկ խմբագրական կազմից, որոնք անցնելով հակառակորդ բանակի շարքերը՝ ամենից կատաղի կերպով սկսեցին քարկոծել «Մշակը», որին երկար ժամանակ աշխատակցել էին։ Գաւառներում և Թիֆլիսում բռւոն ագիտացիայի և սպառնալիքների միջոցով «Մշակից» խլվում էին բաժանորդները յօգուտ բազմաթիւ նոր թերթերի, որոնք օրէ-օր բուսնում և անհետանում էին։ Թղթակիցներին պապանձեցնում էին ահաբեկելով. նոյն իսկ սպանութեան ոճիր կատարվեց «Մշակի» թղթակցի դէմ։

Բայց «Մշակը» չընկճվեց այս աղէտալի օրերում։ Լքված, հարստահարված, ահաբեկված՝ նա շարունակեց հավատարմութեամբ ծառայել հայ ժողովրդին, կռվել հասարակութեան կեղեքիչների և մոլորեցնողների դէմ, ցոյց տալ այն ուղիղ ճանապարհը, որով պիտի ընթանար հայ ժողովուրդը։ «Մշակը» այն տագնապալից տարիներում հանդիսացաւ օրինական հայ ժողովրդի ներկայացուցիչը. նա իր գոյութեամբ, իր մղած կռվով ցոյց տվեց, որ հայ հասարակութեան բուն զանգվածը տարված չէ անառողջ հովերով, այլ հէնց ինքն էլ ճնշվում է նրա էկցեսներից, որ նա ցանկանում է, ինչպէս և առաջ, զարգանալ և առաջադիմել բեղուն կուլտուրական ճանապարհով, աշխատութեամբ և կըրթութեամբ։

Մեծ զոհաբերութիւններ կատարեց «Մշակը», մեծամեծ վտանգների և զրկանքների ենթարկվեց, բայց մեծ էր և նրա տարած յաղթութիւնը։ «Մշակի» կատարած ծառայութիւնը այդ տագնապի տարիներում այնքան բարձր ու կարևոր է իմ աչքում, որ վստահանում եմ ասել, թէ «Մշակը» պատմական դեր կատարեց այդ ժամանակ և ռուսահայ ժողովուրդը փրկեց գահավիժութիւնից և այն անխուսափելի չարիքներից, որոնք պիտի հետևէին այդ գահավիժութեանը ներքուստ և արտաքուստ։

Ճիշդ գնահատութիւնը քաղաքական փոթորիկների, խոր ըմբռնումը հայ ժողովրդի շահերի, աննկուն կամքը իր սկզբունքներին անշեղ հետևելու, քաջութիւնը կռվի մէջ, անվեհերութիւնը վտանգների առաջ, յարատևութիւնը նիւթական հարստահարութիւնների հանդէպ—սրանք այն գնահատելի յատկութիւններն են, որոնց համար «Մշակի» ներկայ ղեկավարներն արժանի են խորին յարգանքի ու շնորհակալութեան։

Ստ. Մալխասեանց

ԵՒ ԿԸ ԳԱՅ ՄԻ ՕՐ...

Շնորհաւորելով «Մշակի» 40-ամեակը, բարեմաղթում ենք ու ցանկանում «Մշակին»՝ բոլորել շատ 40-ամեակներ ու անխոնջ մշակել հայրենի անդաստանը։

Թո՜ղ ուրքան կուզեն՝ չարամիտ մարդիկ
Ամբաստանեն քեզ՝ երբ և ուր լինի,
Թո՜ղ ուրքան կուզեն՝ աքնեն, աշխատեն,
Խօսեն քո մասին խօսքեր անհեղի։

Թո՜ղ ուրքան կուզեն՝ կեղծ դիմակի տակ՝
Իբրև ազգասէր, իբրև բարեբար,
«Ժողովրդեանը լոյս պէտք է,—գոչեն,—
Թող վերնայ մեզնից այն մթին խաւարը»։

Թո՜ղ ուրքան կուզեն՝ ուրքան կը ցանկան,
Ամբոխին խաբեն անվերջ կեղծելով,
Թո՜ղ ուրքան կուզեն՝ գոռան, գոռգոռան,
«Պարտք» ու «իրաւունք» միշտ պահանջելով։

Դու մի՜ վհատիր, ո՜վ անխոնջ «Մշակ»,
Սուրբ է նպատակդ՝ գործիր յարաժամ.
Եւ կը գայ մի օր... պատմական մի օր,
Ու դրանք ամօթի սարսափը կը զգան։

ԱՐՇԱԿ ԿՈՐԽՄԱԶԵԱՆ
ՅԱԿՈՎԲ ԹԱՆԳՈՒՐ

Կարս, 18 մայիսի

«ՄՇԱԿԸ» ԵՒ ԳԼԽԱՒՈՐ ՄՏԱՒՈՐԱԿԱՆ ՀՈՍԱՆՔՆԵՐԸ

«Մշակը» իր 40-ամեայ շրջանում բաղխվել է շատ և շատ մտաւորական հոսանքների, որոնք ծնունդ են առել հայկական հասարակական ասպարէզի վրա, իբրև արդիւնք հայ մտքի և ժողովրդի շահերի գիտակցական ըմբռնման։

«Մշակի» հիմնադրութեան սկզբնական տարիներից արդէն խմբագրի շուրջը համախմբվեցին հայ մտաւորականութեան աչքի ընկնող ույժերը։

Այդ ժամանակ միակ գործօնը կամ խթանը հայկական հասարակական կեանքի՝ այն մտաւորական հոսանքն էր, որ կոչվում է սովորաբար պահպանողականութիւն և աւանդապահութիւն։

Այդ հոսանքն էր ամեն բանի տոն տուողը և հասարակական կեանքի ղունաւորողը այն ժամանակ։

«Մշակը» հէնց առաջին տարիներից ուժեղ թափով պայքար մղեց տիրապետող պահպանողականութեան դէմ, մերկացրեց այդ հոսանքի յետադիմութ, ազգակործան դերը և ստեղծեց հայ մտաւորականութեան կենտրոնում՝ Թիֆլիսում, ապա գաւառներում այն հոսանքը՝ մտքի այն արտայայտութիւնը, որ սովորաբար կոչվում է ազատամտութիւն կամ առաջադիմականութիւն։

Թէպէտ և այս հանգամանքը պատճառ դարձաւ շատերի համար թողնելու «Մշակը» և հեռանալու ու յարելու պահպանողականութեան, սակայն «Մշակը» մենակ չը մնաց, համախմբեց իր շուրջը նոր ույժեր և շարունակեց անսասանօրէն իր բռնած ուղին։

Արդիւնքն եղաւ այն, որ տասնեակ տարիների ընթացքում աստիճանաբար պահպանողականութիւնը թուլացաւ, ուժասպառ եղաւ, որովհետև զուրկ էր թարմութեան, կենսունակութեան անհրաժեշտ տարրերից։

Իսկ ազատամտութիւնը կամ առաջադիմականութիւնը ուժգնապէս զօրեղացաւ, մեծամեծ նուաճումներ անելով հասարակական բոլոր խաւերում։

Հէնց միայն բաւական է յիշել, որ «Մշակի» հիմնադիր Գր. Արծրունու գրական գործունէութեան 25-ամեայ յոբելեանի տօնակատարումը մի փառաւոր յաղթանակ էր այն ուղղութեան, որի արտայայտիչն էր «Մշակը» ընդդէմ իր հակառակ բանակի։

Որ միակ շիտակ ու ազգօգուտ ուղին «Մշակի» բռնած դիրքն էր, ապացոյց դրան կարող է լինել այն, որ «Մշակը» ապրեց և ապրում է, իր հետ ապրեցնելով նաև առաջադիմականութեան ստուար բանակը, իսկ պահպանողականութիւնը ջախջախվեց և ընկաւ։

Յետագայում ասպարէզի վրա մնաց միայն «Մշակը», այսինքն առաջադիմականութիւնը, որ հայկական կեանքի համար ուղեցոյցի դերն էր կատարում և մի էր խմբել գրական հասարակական ասպարէզի վրա գործիչներին և ողջ հայ մտաւորականութեան։

Այսպէս տևեց մինչև 1905 թ. վերջերը։ Հոկտեմբերեան մանիֆէստից յետոյ տեղի ունեցած պետական յեղաշրջումը ծայր տուեց մի նոր հոսանքի արտայայտութեան։ Եթէ պահպանողականութիւնը համարենք մի անպատեհութիւն, դրա հակոտնեան է միւս անպատեհութիւնը՝ արհեստական իբր ձախակողմեանութիւնը մինչև վերջակէտը։ Պահպանողականութիւնը ձգնում էր մղել հայկական կեանքի ուղին դէպի անշարժութիւն, փտումն ու նեխումը, իսկ վերջակէտային ցուցամոլութիւնը ցանկացաւ մղել հայ դասն իրականութեան ընթացքը դէպի քաօս և փոթորիկ։ Կարծէք թէ պէտք էր մի խղճուկ ու թշուառ ժողովրդի բացառիկ ծանրագոյն պայմանների մէջ երերվող կիսահասարակական յետամնաց կենսական ուղին զարդարել աշխարհիս երեսին դեռ ոչ մի տեղ չիրականացած գաղափարներով ու մտքերով, որից և հայ ժողովուրդը մինչև օրս էլ տուժում և հիւծվում է։

Որ այդ տեսակ պատուաստումը անբնական էր ու անօգուտ, այդ նկատվում է նրանցից, որ մեր վերջակէտաւոր իբր ձախակողմեանութիւնը սովորաբար հեշտութեամբ հաշտվում է հայկական իրականութիւնից բղխող այնպիսի երևոյթներին և հանգամանքներին, որոնք արտայայտիչ են կամ հետևանք զուտ պահպանողական կամ յետադիմական աշխարհհայեցողութեան։

Ահա թէ ինչու մեր յետադէմներից ու պահպանողականներից շատերին հանդիպում էք վերջակէտաւոր ձախակողմեանների շարքում, կամ հակառակը՝ վերջակէտաւոր ձախակողմեանը շատ անգամ մի այնպիսի volte-face է անում դէպի յետադիմականութիւն, որ ապշեցնում է դիտողին։

Իսկ ինչո՞ւ այսպէս պատահեց։

Ինչպէս ասացինք, մինչև հոկտեմբերեան մանիֆէստը «Մշակը» միակն էր, իբրև օրգան հայ մտաւորականութեան։ Իսկ յետագայում մանիֆէստից յետոյ ծնունդ առաւ հայ իրականութեան գործնական հողի վրա վերջակէտաւոր քաօսական բանակը, որում գլխիկոր թաւալվեցին անխտիր բոլորը, առաջնորդված հազար ու մի տեսակ շահերով, սկսած գաղափարականից մինչև անձնականը։

Այդ բազմերանգ բանակում հանդիպում էք և էջմիածնի քանդողներին, և նախկին ծայրայեղ պահպանողականներին, և գլխովին խմորված նոր-դարականներին և այլն, և այլն, որոնք ձախակողմեանականութեան դիմակն երեսին առած՝ բան ու գործ են դարձրել միայն ու միմիայն մի աշխատանք՝ պայքարել «Մշակի», նրա բռնած ընթացքի, ուղղութեան և հետևողների դէմ։ Ինչո՞ւ։ Որովհետև «Մշակը» բարոյական անդրդուելի ույժ է և նրանց չէ լսում։ Նա անսայթաք առաջ է մղում այն ուղղութիւնը, որը նա համարում է փրկարարը հայ ժողովրդի համար։

Հեռու անպատեհութիւնները հայկական իրականութիւնից։ Ապացոյց վերջին ու նախավերջին կաթողիկոսական ընտրութիւնները։ Ի՞նչ էր 1905 թ. հոկտեմբերից սկսած ձախակողմեանականութիւնը և ի՞նչ դարձաւ յետագայում կաթողիկոսական ընտրութիւններին։

«Մշակի» դիրքը իր գոյութեան ընթացքում մնաց անսասան. նա ճիշդ էր ըմբռնած իր դերը և առաջին տարուց մինչև 40-րդ տարին պահպանեց իր ոգու անսասանութիւնը, որը և է նրա յարատևութեան գըլխաւոր պայմանը։

Ինչպէս մի ժամանակ «Մշակի» հիմնադրի 25-ամեայ գրական գործունէութեան յոբելեանի փառաւոր տօնակատարումը մի յաղթանակ էր նրա գործունէութեան, այժմ էլ «Մշակի» 40-ամեայ գոյութեան յոբելեանի այսօրվայ փառաւոր տօնակատարումը լինելու է երկրորդ պանծալի յաղթանակը այն դաւանանքի և ուղղութեան, որին «Մշակը» հետևել է չորս տասնեակ տարիների ընթացքում։

Մաղթենք, որ առաջիկայում ևս շատ ու շատ տասնեակ տարիներ ապրի «Մշակը», անշեղ ու չէշտակի ծածանելով մտքի վառօդից ու ռումբերից արիացած, կեանքի պայքարի մէջ մղած կռիւներից հսկայացած իր 40-ամեայ մարտական սրբազան դրօշակը։

Ս. Նազարէթեան

«ՄՇԱԿԻ» ՅՈԲԵԼԵԱՆԻ ՇՈՒՐՋԸ

Երէկ ստացված գումարները, յօգուտ «Մշակի» ապահովութեան ֆօնդի, և ուղերձները, հեռագիրները, պատգամաւորների քանակը այնքան մեծ էր, որ անհնարին եղաւ մեզ արձանագրել։ Առ այժմ այսքանը կարող ենք ասել, որ յօգուտ ֆօնդի գումարը երէկ հասաւ մօտ 22,000 րուբլու, իսկ հեռագիրներ, գրութիւններ շարունակվում են տեղալ ամեն կողմերից։

Գերմանական «Kaukasische Post» լրագրի կողմից «Մշակի» 40-ամեակը շնորհաւորելու համար ներկայացուցիչներ են ընտրված Ֆիշեր և Ա. Լէյստ։

Թիֆլիսի Հասարակական ժողովարանի կողմից ընտրված են ներկայացուցիչներ Մն. Ի. Մարտիրոսեանց և Լ. Մ. Տէր-Յովհաննիսեանց՝ «Մշակի» յոբելեանական հանդէսին մասնակցելու համար։

„Кавказъ“ լրագրի խմբագրութեան կողմից «Մշակի» յոբելեանը կը շնորհաւորէ մի յատուկ պատգամաւորութիւն, որը կը կարդայ ուղերձ։

Վրաց «Սախալխո Գազէթի» ամենօրեայ թերթի այսօրվայ 608-րդ համարում զետեղված է առաջնորդող յօդուած «Մշակի» գործունէութիւնը բնորոշող և յոբելեանը շնորհաւորող։ Սրանից զատ, զետեղված է նոյնպէս մի յօդուած՝ «Մշակի» կատարած դերի նկատմամբ հայ իրականութեան մէջ։

Ի նկատի առնելով, որ անցեալ տարի լրացաւ Գ. Սունդուկեանի գլուխ գործոց «Պէպօ» կատակերգութեան 40-ամեակը, որպիսի երևոյթը սակայն չը տօնվեց իր ժամանակին, ներկայումս դերասան Գ. Միքաղեանը մի գեղեցիկ միտք է յղացել, այն է «Մշակի» յոբելեանի տօնախմբութեան հետևեալ օրվայ երեկոյեան, ամսիս 27-ին, Վրաց թատրոնում հայերէն լեզուով ներկայացնել «Պէպօ» կօմեդիան, որպիսի ներկայացումը կը լինի նաև քաղաքացիական հոգեհանգիստ ի յիշատակ Գ. Սունդուկեանի։

ՇՆՈՐՀԱՒՈՐԱՆՔՆԵՐ

Ցղնա, 14 մայիս

Բաղցր զգացմունքի անսահման ուրախութեամբ ողջունում եմ պատուական «Մշակ» լրագրի 40-ամեակը.

Հպարտանում եմ, որ մեր ժամանակակից մտքով առած գրականութիւնը և լրագրութիւնը յանձինս «Մշակի» ոտք է կոխում իր գոյութեան 40 տարին։

Քառասուն երկար չարքաշ տարիներ «Մշակը» մեր մտաւոր խոպան դաշտերը հերկել է իր վեհ սկզբունքներով և միաժամանակ օրինակելի համբերութեամբ մեր հասարակական կեանքի անդաստանից որոմներն է քաղհան արել։

Միշտ ապագային յառած անթարթ հայեացքը և յամառօրէն յուսալով մեր անմխիթար ներկային յաջորդելիք լաւագոյն օրերի մասին, «Մշակն» անդուլ աշխատել է մեր հասարակութիւնը խթանելու, որպէսզի սա իր քայլերն արագացնի դէպի այդ լաւագոյն ապագան։

Խորին և անսահման յարգանք «Մշակի» ազնիւ և անվհատ գործիչներին։ Ի սրտէ մաղթում եմ «Մշակին» յարատևութիւն, որպէսզի նա հայի խոպան անդաստանից ստեղծէ մի սքանչելի բուրաստան, անխնայօրէն շարունակ արմատախիլ անելով վատը և պահպանելով լաւը։

Բիւր անգամ կեցցէ «Մշակը»։

Լևոն Տէր-Նիկողոսեան

Շուշի, 21 մայիսի

Ամենալաւ ցանկութիւններով շնորհաւորելով «Մշակի» բեղմնաւոր գործունէութեան և գոյութեան 40 ամեակը, ցանկանում եմ որ դեռ շատ և շատ 40-ամեակներ թնդայ «Մշակի» զօրեղ, ազնիւ և հեղինակաւոր ձայնը։

Տիկ. Շուշանիկ Զաքարեան

Թիֆլիս, 24 մայիսի

Ողջունում եմ «Մշակի» 40-ամեակը և ցանկանում եմ շատ 40-ամեակներ իմ կեանքիս միակ ուղեցոյց ուսուցչին, որի գոյութիւնը իմ մխիթարութիւնն է։

Յաւէրժ յիշատակ անմահ Արծրունուն և մեծ պատիւ նրա արժանաւոր հետևորդներին՝ յանձին Ալ. Քալանթարի և Հ. Առաքելեանի։

Սիմէօն Ջանիբէկեանց

(Յօբել. Յանձնաժող. նախագահ պ. Յ. Սպէնդիարին)

Բենդեր-գեազ (Պարսկ.), 10 մայիսի

Սրտիս խորքից անհուն ուրախութեամբ շնորհաւորում եմ «Մշակ» լրագրի 40-ամեայ յոբելեանը, որը կատարվելու է ամսիս 26-ին։

Սրտիս մօտիկ «Մշակին» շատ բան եմ

պարտական։ Երկար տարիների ընթացքում՝ թէ հայ հասարակութեան, թէ հայրենին և աղքատին և թէ իր բաժանորդներին, որոնց թւում և նուաստիս, հոգեկան ու մտաւորական սնունդ է մատակարարել։ Շատ բան եմ սովորել այդ լրագրից, շատ գաղափարներ իւրացրել, իւրաքանչիւր յօդուած կրկնել եմ, երեքկնել եմ, բայց դարձեալ անկուշտ եմ։ Այս հեռու վայրից, Պարսկաստանի խուլ անկիւնից խնդրում եմ ձեզ թարգման լինել իմ ջերմ բաղձանքներին, յայտնելով որ իմ միակ փափագն է տեսնել «Մշակին» աւելի բարգաւաճ ու ծաղկեալ գոյութեան մէջ։

Իմ աղքատիկ լուման այսօր ուղարկում եմ յանուն յանձնաժողովի փոխ-նախագահին։

Ներսէս Տէր-Յովհաննիսեան

—

(Նամակ պ. Աւետիք Եզեկեանին)

Վիէննա, 25 մայիս

Մեր անխոնջ «Մշակի» յոբելեանին առթիւ կը փափագէինք կատարուելիք հանդիսութեանց ներկայացուցիչ մը ունենալ «Հանդէս Ամսօրեայի» խմբագրութեան կողմանէ։

Ընդունեցէք, խնդրեմ, մեր խոնարհ աղաչանքը, և յայտնեցէք «Մշակի» վաստակաւորներու մեր ջերմարուղխ շնորհաւորութիւնները։

Բնական է՝ մենք նոյն օրը կը հեռագրենք, ինչպէս նաև յունիսի թուին մէջ, որ շուտ լոյս կը տեսնէ, ունինք ընդարձակ գնահատական մը. եթէ ժամանակին հասնի (ինչպէս կը յուսանք), նոյնութեամբ կարդալ հաճեցէք, և կամ ձեր կողմանէ պատշաճական և առթին յարմար խօսքերով յայտնեցէք մեր անկեղծ խնդակցութիւնները։ «Մշակ» և «Հանդէս Ամսօրեայ» գրեթէ միշտ գաղափարակից գտնուած են, «Հանդէսի» ուրախական օրերն՝ «Մշակի» ալ ուրախական օրերը եղած են, ինչպէս նաև vise-versa.

Կը հաճիք անտարակոյս երկտողիւ մը յայտնել ձեր համաձայնութիւնն և որոշ հասցէն, որպէսզի կարենանք ձեզի ուղղել հեռագիրն։

Ի վերջոյ ներողութիւն խնդրելով այս մեր տուած աշխատութեան համար, յարգանօք և ողջունիւ եմ

Ձեր մեծապատւութեան

Խ. Ծ.

Հ. Գաբրիէլ Ծ. վ. Մէնէվիշեան
(ի կողմանէ «Հանդէսի» խմբագրութեան)

—

Բագու, 18 մայիսի

Շնորհաւորելով «Մշակի» քառասուն տարվայ գոյութիւնը, խորին յարգանքով և երախտագիտութեամբ համբուրում մեր մեծ դասախօս Գրիգոր Արծրունու գերեզմանը, որի թերթը 75 թւականից եղել է ինձ և շատերի համար և լրագիր, և համալսարանի ամբիօն։

«Մշակի» դերը և կարիքը այժմ աւելի մեծ է, քան տասնեակ տարիներ առաջ, երբ հայ լեզուն և հայ գրականութիւնը այսքան աչքից թողնված և կորստեան մատնված չէին ինչպէս այժմ, երբ գաւառական քաղաքները համարեա դատարկված և մեծ քաղաքներում խռնված հազարաւոր հայ ընտանիքներ իրանց սիրեցեալ զաւակներին հեռու են պահում մայրենի լեզուով դաստիարակելուց, միանգամայն յանձնելով օտարազգի զգացմունքներին, լեզուին և կեղծ դաստիարակութեանը։

Երեսուն և հինգ տարի առաջ գաւառական քաղաքում բնութեան սքանչելի գեղեցկութեամբ շրջապատված, իմ հայրենական տունը իր գիւղատնտեսական բաժիններով մի հիանալի դպրոց էր մեզ համար, որտեղ շերամապահութիւնը, մեղուաբուծութիւնը, անթիւ անուշահոտ ծաղիկների կեանքը ուսումնասիրելու գործնական կերպով անցնում էինք. մեր ունեցած գրադարանը և ստացած «Հիւսիսափայլ», «Կռունկ», «Մեղու» թերթերը գրաւում էին ինձ՝ միայն հետաքրքրական վէպիկներով։ Երբ հայրս ստացաւ և «Մշակ» թերթը, նա իր թարմ մտքերով, պարզ և հասկանալի առաջնորդողներով, ֆելիէտոններով եղաւ իմ սիրելի և մեծ ուսուցիչը։

Քառասուն տարվայ արդիւնաւոր «Մշակին» յայտնելով շնորհակալութիւնս, ցանկանում եմ նրա աւանդած ուղղութեանը հաւատարիմ խմբագրութեանը երկար կեանք և տոկունութիւն, շարունակելու դարձեալ շատ քառասուն տարիներ։

Տ. Շողեր Խոջամիրեանց

«ՄՇԱԿԻ» ՔԱՌԱՍՆԱՄԵԱԿԻ ՓԱՌԱՒՈՐ ՏՕՆԻՆ

—

Ողջոյն յոբելեար մեր սիրելի «Մշակին», ողջո՜յն աննկուն, ճշմարիտ ժողովրդասէր գործին՝ պատկառելի մշակողներին։

«Մշակ» անուան հետ կապված են հոգեշունչ, վսեմ, ճշմարիտ ու գաղափարական գործունէութիւնների, շատ անգամ դժուարին մաքառումներով տարված յաղթանակների յիշողութիւններ ու շրջաններ։ Ժողովրդական ամեն խաւերում, ամեն հարցերում հանդիսացել է միանգամայն հարազատ, ճշմարիտ ու անհրաժեշտ լուսատու։ Վաղուց գոյացել է դէպի նա կատարեալ հաւատ։

Հետևաբար այսօր մի պանծալի տօն է. տօն՝ հայ ժողովրդի կուլտուրական առաջադիմութեան մի նշանաւոր դարաշրջանի, որի արգասաւորութիւնը կապված է «Մշակի» սկզբնական օրերի խոպան ու մութ վայրերի ներկայիս ընդունած բարգաւաճումների համեմատական տարբերութիւնների հետ։

«Մշակը» իր շրջահայեաց պատրաստականութեամբ և վերածնութեան գործը հաստատուն հիմքի վրա դնելու շահախնդրութեամբ՝ ճանաչեց և կնոջ դերը հասարակական կեանքում. իր գործունէութեան հետ զուգընթաց դրեց հայ կնոջ ազատագրութեան հարցի պաշտպանութեանը, լուսաւորելով նրա համար մարզանքի և գործունէութեան ճանապարհներ։ Յիրաւի հայ կինը ոգևորվել է իր մտայնութիւնների մէջ «Մշակի» կենսատու գաղափարներով և յորդորներով։

Մարդասէր և վսեմ առաքելութիւն։

Ուրախութեամբ պէտք է նկատել, որ «Մշակի», կամ անմահ Արծրունու՝ կանանց գիտակցական զարթնումի և բարեկրթութեան օգտին արծարծած գաղափարը աջողութեամբ է պսակվել. այսօր մենք տեսնում ենք, որ աղջիկներին տղաների հետ համահաւասար ուսում տալը դարձել է կեանքի պահանջ. առողջ մաքի արդիւնքը այդպէս էլ պէտք է լինէր։

Սակայն պէտք է սա ևս յիշել, որ այդ անդաստանում գաղափարը երբեմն խեղդող փշերի է հանդիպում. երբեմն հայ կնոջ կեանքում, նուիրական հայ ընտանիքում, ամուսնական յարկի տակ, երբեմն մեր եկեղեցական պսակի կանոնների թերութիւնների և աննպաստ կէտերի հանգամանքով, հայ կնոջ վերաբերմամբ տեղի են ունենում մարդկային արժանապատուութիւնը վիրաւորող, մարդավայել ոգևորութիւններ խորտակող և դաստիարակութեան գործին վնասող դէպքեր, որպիսի խոր մթութիւնների համար սպասում է տանջվող կինը դարձեալ «Մշակի» պարզած դրօշակի և արձակած ճառագայթների աստիճանական ազդեցութիւններին, հմուտ «Մշակին», իր փայփայած գաղափարը իր բարձրութեան վրա պահելու և նպատակին ծառայեցնելու տեսակէտից, որպէսզի մայրերը կարողանան պատրաստել ապագայ քաղաքացիներ։

«Մշակը» կանանց ևս կեանքի կոչելով՝ վերագրում է նրանց՝ թէ իբրև մարդ ապրելու իրաւունք և թէ ընտանիքի ու դաստիարակչութեան նման նշանակալից կոչումի արժանիք։

Ուստի սրտանց միանալով այս փառաւոր տօնին, բերում եմ ամենաջերմ երախտագիտութիւն՝ «Մշակի» հիմնադիր անմահ Արծրունու յիշատակին և անյողդողդ դրօշակակիրներ ներկայ պատկառելի գործիչներին։

Քաղցր է հաւատալ, որ այսպիսի դարաշրջանի տօնակատարութեան իրականութիւնը առհաւատչեայ է հայ մտաւորականութեան վեհ ապրումների և յետագայ նոյնանման գործառնութիւնների։

Ամենայն յարգանօք՝

Գայիանէ Պահլաւունի

ՔԱՌԱՍՆԱՄԵԱԿ «ՄՇԱԿԻ» «ՏԱՐԱԶԻ» ԱԼՄԱՆԱԽ

—

Արդէն լոյս տեսած «Տարազի» արտակարգ №-ը, ամբողջովին նուիրված յոբելեար «Մշակին», մի ստուար և ճոխ հրատարակութիւն է, որի նմանը «Տարազը» իր 23-ամեայ գոյութեան մէջ երբեք չէ լոյս ընծայել ոչ մի պարագայում։ Այսպիսի մի ընծայաբերութեամբ «Աղբիւր-Տարազի» խմբագրութիւնը անտարակոյս կամեցել է ընդգծել իր ովսանն իր alma mater «Մշակին», ինչպէս անուանում է Տիգրան Նազարեանը այս հրատարակութեան մէջ իր երեսնամեայ յիշողութիւններով «Մշակի» շուրջ։ Յիշողութիւններ, որոնք նկարագրում են և այն պայքարը, որ հակառակ բանակը մղում էր սրանից քանիերեք տարի առաջ Գրիգոր Արծրունու յոբելեանի ժամանակ։

Առանձին նշանակութիւն ունեն Տ. Նազարեանի այդ յիշողութիւնները, մանաւանդ որ Գրիգոր Արծրունու յոբելեանը կատարվում էր նրա նախաձեռնութեամբ ու նախագահութեամբ, և հակառակ բանակը, միացած Աբդիւլ-Համիդի ներկայացուցչի՝ այն ժամանակվայ Թիֆլիսի հիւպատոսի հետ, ամեն հնարք գործ դրեց, նոյն իսկ շքանշաններ առաջարկեց Նազարեանին, միայն թէ Գրիգոր Արծրունու յոբելեանը չը կատարվի։ Արդեօք նոյն երևոյթը չէ այսօր մի խղճուկ Ուսուցչ. Թայֆայական Միութիւնը իր Հալաբարի ակումբի հետ։

Յայտարարված ծրագրից հանված են «Մշակի» ժամանակագրականը և մի քանի այլ բաժիններ, և սրանք փոխարինված են Գրիգոր Արծրունու «Գիւլզար» պիէսով, որ մինչև օրս մնում էր «Մշակի» արխիվում, ինչպէս և Գրիգոր Արծրունու երկու ուրիշ յօդուածներ, Թիւրքահայերի դիմումը երկրիս նախկին Փոխարքայ Մեծ Իշխան Միխայիլ Նիկօլայեվիչին, Գէորգ IV կաթողիկոսին և «Մշակի» խմբագիր Արծրունուն։ Պատմական այս դոկումենտները կնքված են 163 դրոշմներով—Բայազէդի, Ալաշկերտի և այլ հայ ներկայացուցիչների—ու տպագրված այդ կնիքները ֆակսիմիլէ։ Ի հարկէ ինչպէս Արծրունու «Գիւլզար» պիէսը, այնպէս և նրա ձեռագիրներից շարված յօդուածները տպագրված են նոյնութեամբ, չեն փոփոխվել ոչ միայն բառերը, այլ նոյն իսկ տառերն ու կէտադրութիւնը։

Հետաքրքրական յօդուած է Յ. Տէր-Գրիգորեանի «Խորհրդաւոր յակինք» պատմուածքը, Արծրունու երիտասարդական ինտիմ կեանքից։

Եր. Տէր-Մինասեանի յօդուածը—«Եկեղեցին, կրօնը և «Մշակը»—նոյնպէս ուշագրաւ է, ինչպէս և Երուանդ Պալեանի յօդուածը («Մշակն» ու Արծրունին»)։ Թւել մի առ մի, թէ յօդուածները և թէ անհամար մէկը միւսից շքեղ էջերը «Տարազի» այս ալմանախի՝ այսօր, տեղի սղութեան պատճառով, մեզ անհնարին է։ Աս այժմ ասենք, որ տրված են Գր. Արծրունու մի շարք, զանազան ժամանակների պատկերները։

Շատ շքեղ են նամանաւանդ Ադամեանի ձիթանկարից, Լեռնեցի ձեռնանկարից և մի ուրիշ «Իմ բացատրութիւնս» Արծրունու յօդուածի երեք մեծադիր պատկերները։ Տրված են մի շարք ֆակսիմիլէներ Արծրունու, Րաֆֆու, Արիստակէս սրբազան Սեդրակեանի, Ալ. Քալանթարի, Հ. Առաքելեանի, ինչպէս և Գր. Արծրունու ստացականը իր յօբելեանին ստացած դրամի մասին, տուած՝ Տիգրան Նազարեանին, Արծրունու այցետոմսը և այլն։ Պատկերների գալլէրէյում անցնում էք, թերթում անհամար լուսանկարներ «Մշակի» աշխատակիցների և թղթակիցների, որոնցից ոմանք այժմ հանգչում են հողի տակ, ոմանք մոռացված են և հեռացած հայ ասպարէզից, ոմանք քաջարի շարունակում են իրանց գաղափարական մարտը, մի մասը հակառակ բանակում և այլն։ Խմբանկարներն անթիւ են, նոյնպէս՝ Արծրունին Կօջօրում, Արծրունին իր աշխատակիցների հետ, Արծրունու յօբելեանի հանդէսը, ստացած նուէրները, Թափուր գրասեղանը, գերեզմանը և այլն, և այլն։ Տպագրված է «Մշակի» առաջին տարվայ առաջին №-ը ամբողջովին ֆակսիմիլէ (լուսանկար և փոքրագրված)։ Տպագրված են, Յոբելեանական Յանձնաժողովի թէ կանանց և թէ տղամարդկանց խմբանկարները, Նորագոյն աշխատակիցները, «Մշակի» խմբագրատունը, տպարանական բանուորների խումբը։ Ալ. Քալանթարի, Հ. Առաքելեանի, Յ. Տէր-Մարկոսեանի թէ մեծադիր և թէ զանազան ժամանակների պատկերները, ինչպէս և Րաֆֆու, Ռ. Պատկանեանի մեծադիր պատկերները։

Շատ հետաքրքրական են կազմված «Մշակի» առաջին տարվայ աշխատակիցների պատկերները, որոնց թւում Պերճ Պռօշեանի մինչև օրս ոչ մի տեղ չը տեսնված երիտասարդական պատկերը, նոյնպէս Ինուսի (Սպանդար Սպանդարեանի), Ալ. Քիշմիշեանի, Ցարոյի և այլն, և այլն Արծրունու նախկին ընկերակիցների պատկերները։ Շքեղ են Արիստակէս Սեդրակեանի, Ղևոնդ արքեպ. Շիշմանեանի (Ծերուկի) պատկերները։ Կրկնում ենք, թւել այսօր բոլորը անկարող ենք։ Տպագրված է «Տարազը» իր սովորական ծաւալից չորս անգամ ստուար, զանազան գոյներով։ Շապկի առաջին երեսի վրա Արծրունու, Քալանթարի և Առաքելեանի պատկերները, միւս երեսին Յ. Տէր-Մարկոսեանի մեծադիր պատկերը և տակը տիկին Սաթենիկ Զաքարեանի՝ «Մշակի» վերնագրով ոտանաւորը։ Ամենավերջին երեսում, «Գողթա» վերնագրով «Մշակի» աշխատակիցներից նուէր «Մշակին»՝ ոտանաւոր։ Ամենից վերջը Հ. Առաքելեանի «Աջակցեցէք մեզ» յօդուածը «Մշակից»։

Z.

ԻՇԽԱՆՈՒՀԻ Ս. ԱՐՂՈՒԹԵԱՆԻ ՊԱՐՏԱՆՔԸ

—

Մայիսի 24-ին մենք հրաւիրված էինք մի գեղեցիկ տօնակատարութեան։

Մեծ հաճոյքով արձանագրում ենք, որ իշխանուհի Սօֆիա Արղութեանի դպրոցը շարունակում է առաջադիմել և իւրաքանչիւր տարի տալ նոր ապացոյցներ իր օգտաւէտ գործունէութեան։

Մենք տեսանք աշակերտների և աշակերտուհիների գործերը, երգերը, պարերը մարմնամարզութիւնը և հեռացանք ժպտուն տրամադրութեան տակ։

Արղութեանի դպրոցի սաները սիրում են իրանց դպրոցը, իրանց ուսուցիչներին և իրանց գլխաւոր ղեկավարուհուն։ Նրանք գործում են մի մեծ ընտանիքի սերտ կերպով միմեանց հետ կապված անդամների տպաւորութիւն։

Այդ օրը Թիֆլիս էին եկել և Արղութեանի ծախքերով Սանահնում պահվող դպրոցի աշակերտները, որոնք նոյնպէս երգեցին մի քանի երգեր։

Մանկական խաղերը հանդիսականների վրա թողին գեղեցիկ տպաւորութիւն և արժանացան ջերմ ծափահարութիւնների։

Սիրող

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

✦ «Մշակի» ներկայ համարը բաղկացած է $1^1/_2$ թերթից։ Բացի այդ՝ ներկայ համարին կցված է «Մշակի» սկզբնաւորութեան անդրանիկ համարի (1872 թ. № 1) ճիշդ պատճէնը։

✦ Այսօր, շաբաթ, մայիսի 26-ին, Վանքի մայր եկեղեցում տեղի կունենայ «Մշակի» հիմնադիր Գրիգոր Արծրունու և «Մշակի» հանգուցեալ աշխատակիցների հանդիսաւոր հոգեհանգիստը։ Պատարագը կը սկսվի առաւօտեան ժամը $10^1/_2$-ին, հոգեհանգիստը տեղի կունենայ ժամը 12 ին։

✦ Այս տարի լրանում է Կովկասի Փոխարքայ կոմս Ի. Ի. Վօրօնցօվ-Դաշկօվի ծննդեան 75-ամեակը։

✦ Երէկ, ամսիս 25-ին, ցերեկվայ ժամը 4 և 12 րօպէին Թիֆլիսում զգացվեց ուժեղ երկրաշարժ, որ տեւեց մօտաւորապէս 3 վայրկեան։

✦ «Լոյս» ընկերութիւնը, որի նպատակն է ձրի ուսում մատակարարել չքաւոր աշակերտներին, այսօր, մայիսի 26-ին, կազմակերպել է շքեղ զբօսանք «Մուլէն-ելեքտրիկ» նախկին «Միմօզա» այգում։ Յոյս ունենք, որ հասարակութիւնը, յարգելով յիշեալ ընկերութեան համակրելի նպատակը, կը շտապի ներկայ գտնվելու զբօսանքին։

✦ 1829 թ. ռուս բանաստեղծ Ա. Պուշկինի, Թիֆլիսում ապրած տան պատի վրա (Պուշկինեան փողոց) առանձին տախտակի գամումը տեղի կունենայ կիրակի օրը, ցերեկով, առանձին հանդէսով, որ կազմակերպելու է Թիֆլիսի քաղաքային վարչութիւնը։

✦ Նոր հիմնվող վաճառականական բանկին անդամագրվել են ոչ միայն Թիֆլիսաբնակ դրամատէրերը, այլ և անդամագրվելու ցանկութիւն են յայտնել շատ-շատերը դրսից, այն է Քութայիսից, Բագուից, Բաթումից, Փօթիից, Աստրախանից և այլ տեղերից։ Բոլոր անդամագրվածների թիւը ցայսօր հաւասարվում է 1470 հոգու, իսկ ամբողջ գումարը՝ եօթ միլիոն ռուբլու։

✦ Ա. Մանթաշեանի անուան վաճառականական դպրոցում մայիսի 27-ից բացվելու է նկարների ցուցահանդէս կովկասեան ուսումնարանական շրջանի նկարիչ դասատուների նկարների։ Ցուցահանդէսը բաց է առաւօտեան 10 ժամից մինչև երեկոյեան 6-ը։ Դպրոցը գտնվում է Բէհբութեան փողոցում։

✦ Վրաց ազնուականութեան Թիֆլիսի նահանգի պարագլխի պաշտօնի համար տալիս են ինֆանտերիայի գեներալ Գ. Կազբէկի և իշխ. Գրուզինսկիի անունները։

✦ Կիրակի, ամսիս 27-ին, Թիֆլիսի ձիարշաւարանի դաշտում օդային թռիչքներ կը կատարէ յայտնի պիլօտ-ավիատոր Ա. Ա. Կացիանը, որը անցել է գերմանական շկօլա։

✦ Բագուի քաղաքապետ գնդապետ Մարտինովը խոստացել է Բագուի ծնողական ժողովի միջնորդութիւնը յարգել և ուսուցիչ կոմս Ապրակսինին ծանրապէս վիրաւորող աշակերտ Քեազիմովին զինուոր. դատարանին չը յանձնել, այլ դատել քաղաքացիական դատարանով։

✦ Ախալցխայից հեռագրում են վրաց «Ս. Գ.» թերթին, որ այնտեղ երկարատև հիւանդութիւնից յետոյ վախճանվել է վրացի-կաթօլիկ քահանայ Իվանէ Գվարամաձէն, որը երկար տարիներից ի վեր աշխատակցում էր վրաց լրագիրներին։

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչներ՝ Ա. ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Յ. ՏԷՐ-ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ
Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

ЗАПОРЪ это болѣзнь, вызывающая опасныя страданія: головныя боли, отсутствіе аппетита, боли печени и даже воспаленіе слѣпой кишки. Устранить запоръ, даже хроническій можно только при помощи средства

СКАВУЛИНЪ

имѣющагося въ продажѣ въ видѣ пилюль безъ запаха и вкуса — единственнаго слабительнаго, превышающаго несомнѣнно успѣшное дѣйствіе и въ то же время не причиняющаго боли.

Важная перемѣна. Количество пилюль въ коробкахъ „Скавулинъ" значительно увеличено безъ повышенія цѣны.

(В. 30979)

ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ

ԲԺԻՇԿ
Ա. ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ
մեկնեց Կիսլօվօդսկ
ՀԻՒԱՆԴՆԵՐԻ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆԸ «ՐՕՍՍԻԱ» ՀԻՒՐԱՆՈՑՈՒՄ։
(ա.օ.) 377. 3—1

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԵՐԵԽԱՆԵՐԻՆ
ԱՄԱՌ ԺԱՄԱՆԱԿ ՆՈՅՆՊԷՍ
ռախիտի, խլյախի, արեան պակասութեան և սրտ հետեւանքների, նոյնպէս և երկարատև քայքայող հիւանդութիւնների ժամանակ տուէք պրոֆէսօրների և բժիշկների կողմից յանձնարարված ՄԱԳԻՍՏՐ ԿՐԷՊԻ
ԵԿՈՐՕՖՕՍՖԻՏԸ։
Վաճառվում է ամենուրեք։
(2.) (П. 76778) 4—4

ՀՐԱՒԷՐ

Թեմիս կառավարիչ Եփրեմ սրբազանի բարեհաճ թոյլտւութեամբ մայիսի 27-ին, ցերեկվայ ժամը 12-ին, պատարագից յետոյ, Գայիանեան օրիորդաց դպրոցի դահլիճում լինելու է ծխական ժողով, ուր հրաւիրվում են Մուղնու ս. Գէորգ եկեղեցու բոլոր իրաւատէր ծխականները։

Ժողովի զբաղմանց առարկաներն են.

1) Հոգաբարձութեան տարեկան հաշուետուութիւնը։

2) Ընտրութիւն նոր հոգաբարձուների և նրանց անձնափոխանորդների։

3) Ընտրութիւն վերստուգիչ յանձնաժողովի։

Եթէ նշանակված օրը ժողով չը կայանայ՝ ծխականների սակաւաթիւ լինելու պատճառով, ապա երկրորդ և վերջնական ժողովը նշանակվում է յաջորդ կիրակի, այն է՝ յունիսի 3-ին, որը և օրինական պիտի ճանաչվի, առանց ի նկատի առնելու ներկայ եղող ծխականների թիւը։

Վարչութիւն Գայիանեան դպրոցի

(П. 73531) 8—7

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆ
իրաւունքներով եւ
ՀԱՇՒԱՊԱՀԱԿԱՆ ԿՈՒՐՍԵՐ
ՅՈՎՀ. ԶԱՔ. ՏԷՐ-ՍՏԵՓԱՆԵԱՆԻ

Ընդունելութեան քննութիւնները մայիսի 30-ին, 31-ին, յունիսի 1-ին և 2-ին։ Նոյն տեղը պահանջվում են ցենզաւոր ուսուցիչներ։ Միխայլովսկի պր., № 53.

379. 2—2

Типографія канцеляріи Намѣстника Его Императорскаго Величества на Кавказѣ Лорисъ-Меликовская улица, домъ казенный.